Notitie bouwstenen PRINS Zeeland

Rapport

bureau buiten

economie & omgeving

Inhoudsopgave

1	**Inleiding**	**2**
2	**Analyse economie Zeeland**	**3**
2.1	Kerncijfers economie	3
2.2	Economische structuur	4
2.3	Positie in nationale strategische markten	7
2.4	Innovatie	8
2.5	Bedrijfsgrootte en ZZP'ers in de economie	10
2.6	Demografie	10
2.7	Arbeidsmarkt	12
2.8	Benutting Europees geld	15
2.9	Conclusie economische analyse Zeeland	17
3	**Economische transitieopgaven Zeeland**	**18**
3.1	Voldoende mensen en passende vaardigheden voor de economie van de toekomst	18
3.2	Een toekomstbestendig en concurrerend bedrijfsleven	19
3.3	Innovatie versnellen en economische waarde creëren	19
3.4	Een internationaal verbonden regio	20
4	**Economische sterktes en innovatie-ecosystemen**	**22**
4.1	Klimaatneutrale industrie, energie en circulariteit	22
4.2	Water, klimaat en deltatechnologie	23
4.3	Voedsel, landbouw en biobased economie	25
4.4	Maritieme economie, offshore en maintenance	26
4.5	Gezondheid en zorginnovatie	27
4.6	Gastvrijheid, vrijetijdseconomie en leefomgeving	28
5	**Europees en nationaal beleidskader**	**30**
5.1	Nieuwe koers voor de Europese programmering	30
5.2	Nationaal beleid: focus op verdienvermogen en technologie	30
5.3	Arbeidsproductiviteit als dwarsdoorsnijdende opgave	31
5.4	De bijdrage van Zeeland aan de Nederlandse economie	31
6	**Advies over stakeholderconsultatie**	**33**

Aangeboden aan
Provincie Zeeland
2 september 2026

Projectnummer 2504

Auteurs

1 Inleiding

Aanleiding
De Europese Commissie heeft in 2025 voorstellen gepresenteerd voor het nieuwe Meerjarig Financieel Kader (MFK) 2028–2034. Onderdeel daarvan is een nieuwe systematiek met National and Regional Partnership Plans (NRP-plannen), waarin verschillende Europese fondsen en beleidsdoelstellingen sterker worden samengebracht.

Het doel van deze notitie is om bouwstenen te leveren voor de Provinciale Innovatiestrategie Zeeland (PRINS). De PRINS levert op haar beurt input voor het hoofdstuk economie van het Nederlandse Nationaal en Regionaal Partnerschapsplan (NRPP) 2028–2034.

Deze notitie brengt in beeld waar de Zeeuwse economie en het regionale innovatiesysteem sterk in zijn, voor welke economische transitieopgaven Zeeland staat en hoe deze aansluiten op nationale en Europese beleidsprioriteiten. Op basis daarvan worden bouwstenen ontwikkeld voor de strategische keuzes in de PRINS en de toekomstige inzet van onder meer EFRO.

Context
Waar voorheen de landsdelen (zoals Zuid-Nederland voor Zeeland) samen een *Regionaal Operationeel Programma* (OP) opstelden, dwingt het NRPP-fonds tot één nationaal plan met daaronder specifieke provinciale inbeddingen.

Het NRPP komt uit vijf basishoofdstukken te bestaat voor de invulling van het plan: 1) economie, 2) sociaal, 3) interne veiligheid, grenzen en migratie, 4) visserij en maritiem, 5) landbouw en platteland. Het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) is trekker van het hoofdstuk economie en werkt dit in gezamenlijkheid met de provincies verder uit. Als eerste stap vraagt EZK elke provincie een Provinciale Innovatiestrategie (PRINS) op te stellen, waarin het regionaal economisch beleid en de prioritaire regionale ecosystemen worden beschreven binnen de context van het NRPP. De PRINS staat in de traditie van de eerdere Regionale Innovatiestrategieën voor slimme specialisatie (RIS3) en vormt straks, samen met de PRINSEN van de andere provincies, de basis voor de definitieve inrichting van het hoofdstuk economie. Provincie Zeeland levert uiterlijk 7 december 2026 een eerste versie aan. De finale versie wordt in het voorjaar van 2027 vastgesteld. Het NRPP-voorstel is nog onderwerp van onderhandeling in Brussel en Den Haag, en er is nog geen duidelijkheid over het budget voor het hoofdstuk economie.

Documentenstudie
Deze analyse gebruikt de Economische Agenda Zeeland, Zeeland 2050, de RIS3 Zuid-Nederland 2021–2027 en de JTF-strategie als bouwstenen voor het beschrijven van de ontwikkeling van de Zeeuwse economie en de opgebouwde innovatie-ecosystemen. De RIS3, OPZuid en JTF behoren echter tot de programmeringsperiode 2021–2027 en worden daarom niet beschouwd als het beleidskader voor de nieuwe Europese programmeringsperiode. Zij vormen vooral bewijslast voor de reeds opgebouwde economische structuur, samenwerkingsverbanden, innovatiekracht en uitvoeringscapaciteit waarop de programmering na 2027 kan voortbouwen.

Leeswijzer
Deze begint on hoofdstuk 2 met een schetst van het economisch profiel van Zeeland en de positie in de nationale strategische markten. Hoofdstuk 3 vertaalt dit naar de belangrijkste economische transitieopgaven. Hoofdstuk 4 beschrijft zes Zeeuwse economische en innovatie-ecosystemen en de bijbehorende innovatie- en ontwikkelkansen. Hoofdstuk 5 plaatst deze analyse in de context van het nationale en Europese beleid en beschrijft wat dit betekent voor de verdere uitwerking van de PRINS. Tot slot gaat hoofdstuk 6 in op de voorgestelde stakeholderconsultatie om de analyse te toetsen en verder te concretiseren.

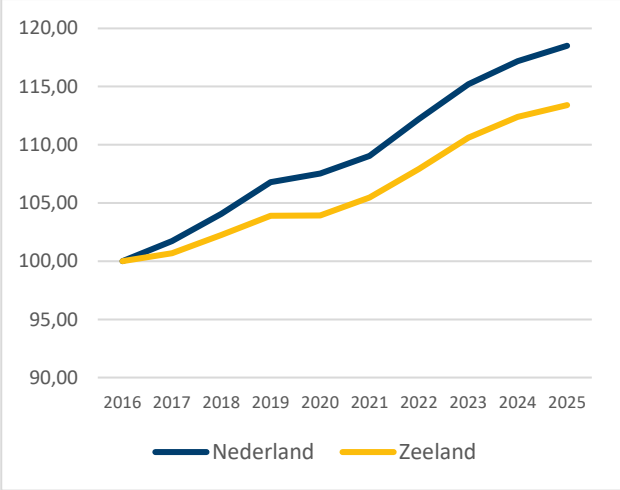
2 Analyse economie Zeeland

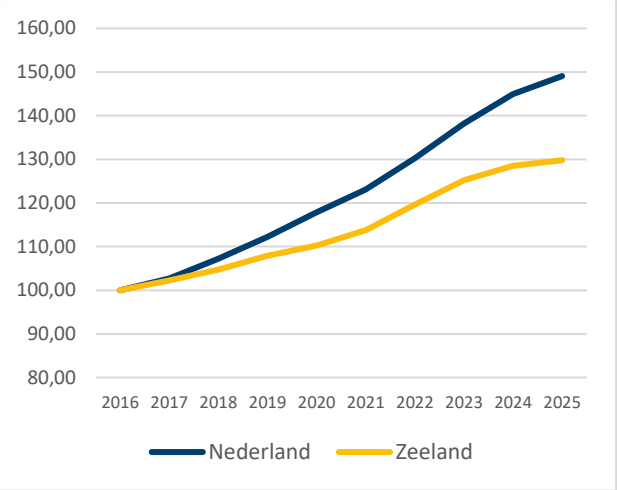
In dit hoofdstuk worden verschillende analyses beschreven en toegelicht, met als doel om inzicht te geven in waar de Zeeuwse economie en het regionale innovatiesysteem sterk in zijn en waar deze sterkten aansluiten op nationaal en Europees beleid. Daarnaast dienen deze analyses als bewijslast om bouwstenen te leveren voor de Provinciale Innovatiestrategie Zeeland (PRINS), welke op haar beurt weer input levert voor het hoofdstuk economie van het Nationaal en Regionaal Partnerschapsplan (NRPP) 2028-2034.

2.1 Kerncijfers economie

Zeeland heeft met 201.000 banen ongeveer 2% van het aantal banen in Nederland. Alhoewel de ontwikkeling van het aantal banen in Zeeland in de afgelopen tien jaar achterblijft bij de ontwikkeling van het aantal banen in Nederland als geheel, volgt de ontwikkeling in Zeeland wel dezelfde trend als die in Nederland. Wat betreft het aantal vestigingen heeft Zeeland met 46.700 vestigingen eveneens een aandeel van zo'n 2% in het nationale aantal vestigingen. Ook de ontwikkeling van het aantal vestigingen in Zeeland blijft achter bij Nederland als geheel. Met name vanaf 2022 neemt de ontwikkeling van het aantal vestigingen in Zeeland een stuk sterker af dan in Nederland.

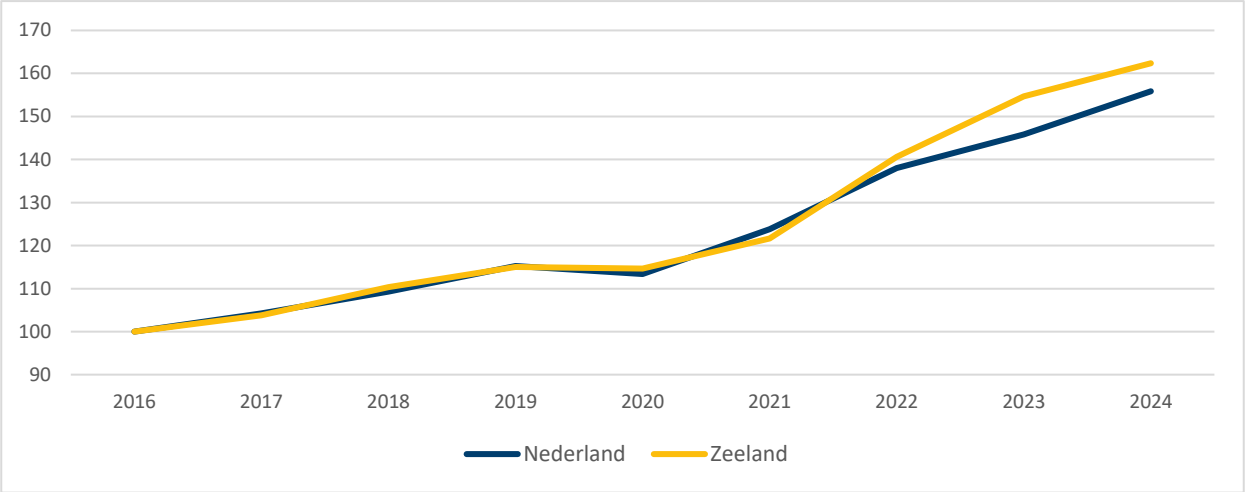
Figuur 1 en 2: Geïndexeerde ontwikkeling aantal banen (links) en vestigingen (rechts) 2016-2025 (LISA, 2025)

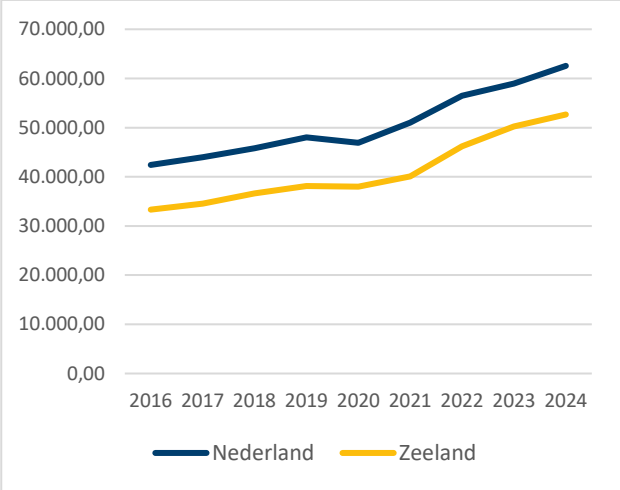

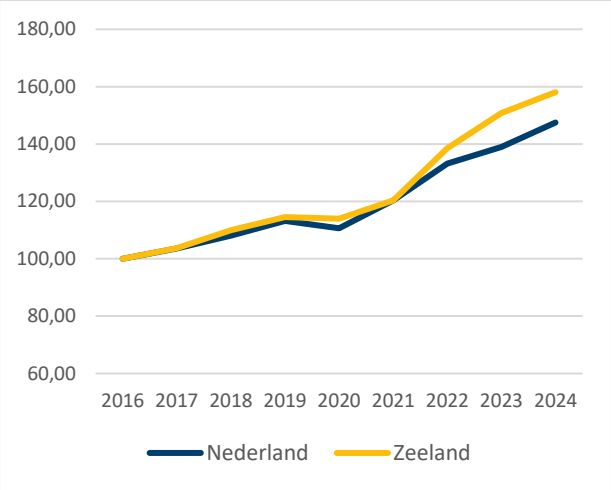
Het bruto regionaal product (BRP) van Zeeland heeft jarenlang dezelfde trend gevolgd als in Nederland, maar groeit sinds 2022 sterker dan het BBP van Nederland, en ook harder dan het aantal banen. Dit kan erop wijzen dat met name sectoren met een relatief hoge toegevoerde waarde per baan, relatief hard gestegen zijn in Zeeland t.o.v. Nederland. Het BRP per hoofd van de bevolking ligt in Zeeland structureel lager dan in Nederland, maar volgt wel dezelfde trend. Echter, ook de geïndexeerde ontwikkeling van het BRP per hoofd ligt vanaf 2022 in Zeeland hoger dan in Nederland. Ondanks dat de economische productie per inwoner in Zeeland dus nog onder het Nederlandse gemiddelde ligt, ontwikkelen de totale Zeeuwse economie en het BRP per hoofd in Zeeland zich recent bovengemiddeld sterk, en ook sterker dan in Nederland. Ondanks dat het verschil in BRP per hoofd dus nog blijft bestaan, kan dit erop wijzen dat Zeeland een deel van de economische achterstand aan het inlopen is.

Figuur 3: Geïndexeerde ontwikkeling BRP/BBP 2016-2024 (CBS, 2024)

Figuur 4 en 5: Ontwikkeling BRP per hoofd 2016-2024 (links) & Geïndexeerde ontwikkeling BRP per hoofd 2016-2024 (rechts) (CBS, 2024)

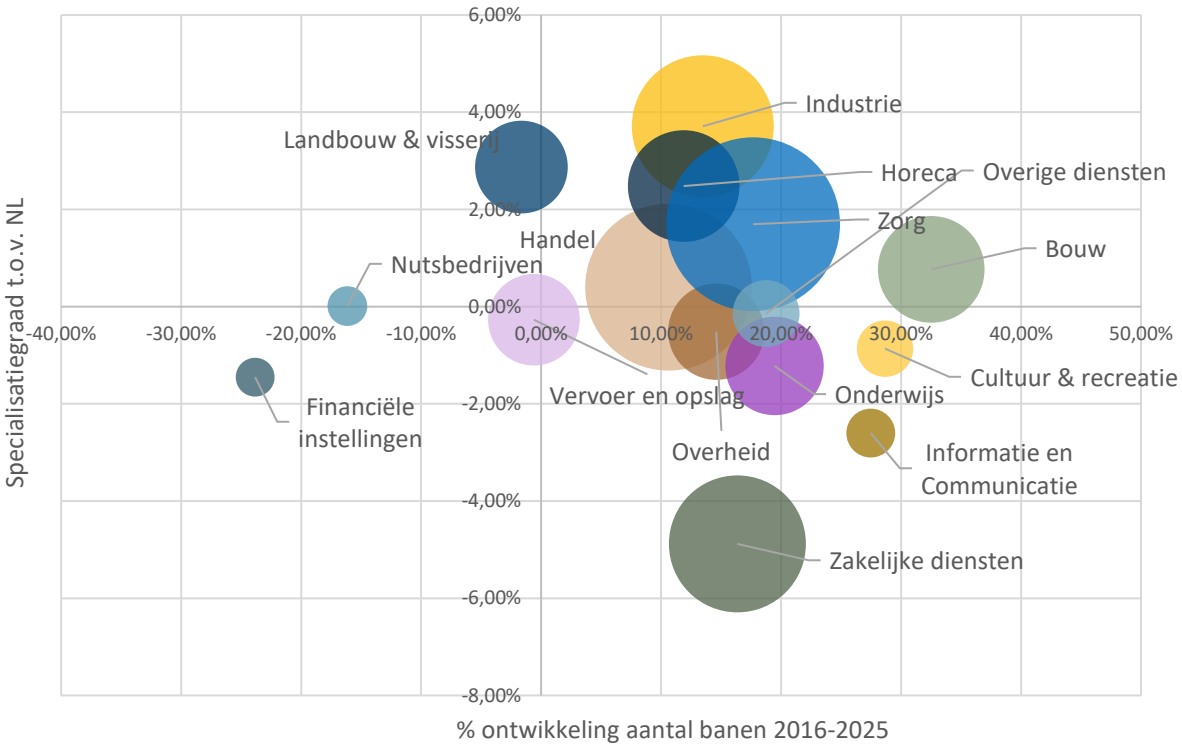
De Zeeuwse economie laat een gemengd beeld zien. De groei van het aantal banen en vestigingen blijft achter bij het Nederlandse gemiddelde, maar tegelijkertijd ontwikkelt de economische toegevoegde waarde zich de laatste jaren relatief sterk. Het Zeeuwse BRP groeide tussen 2019 en 2024 sterker dan landelijk en ook het BRP per inwoner neemt toe. Dit wijst erop dat economische groei niet alleen afhankelijk is van meer bedrijven en arbeidsplaatsen, maar ook kan worden gerealiseerd door meer economische waarde te creëren met de bestaande economische en arbeidsbasis. Tegen de achtergrond van een krappe arbeidsmarkt en een op termijn afnemende beroepsbevolking biedt juist verdere productiviteitsgroei daarmee een belangrijk perspectief voor Zeeland.

2.2 Economische structuur

Figuur 6 toont de ontwikkeling (groei) van de sectorale werkgelegenheid (X-as), in combinatie met de specialisatiegraad ten opzichte van Nederland (Y-as) en de omvang van de sectoren in banen (grootte van de bollen) in de provincie Zeeland. De zorg (+18%; 35.800 banen), handel (+11%; 33.000 banen), industrie (+14%; 23.900 banen) en de zakelijke diensten (+16%; 22.300 banen) zijn sterk vertegenwoordigde sectoren in de Zeeuwse economie en laten groei zien. Vergeleken met Nederland heeft de Zeeuwse economie een stuk meer banen in de zorg, horeca, industrie en landbouw & visserij.

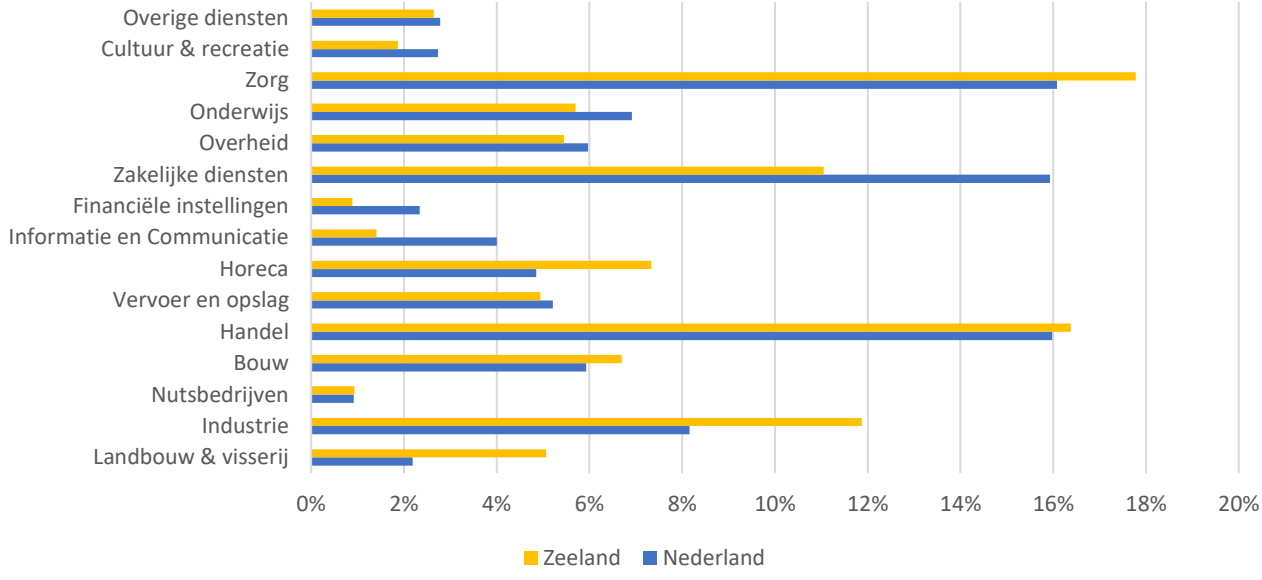
De bouw, cultuur & recreatie en informatie en communicatie kende in de afgelopen tien jaar procentueel de sterkste groei, maar blijven relatief kleine sectoren in de Zeeuwse economie.

Figuur 6: Sectorale werkgelegenheidsontwikkeling Zeeland 2016-2025 (LISA, 2025)

Er zijn slechts vier sectoren binnen de Zeeuwse economie waar in de afgelopen tien jaar een daling van het aantal banen heeft plaatsgevonden: landbouw & visserij, nutsbedrijven, vervoer en opslag en financiële instellingen. In de overige sectoren heeft juist groei plaatsgevonden. Het aantal banen nam de afgelopen tien jaar het sterkst af in de financiële instellingen en nutsbedrijven, wat ook vrij kleine sectoren binnen de Zeeuwse economie zijn. Ondanks dat de landbouw & visserij dus een belangrijke sector is voor de Zeeuwse economie, waarin het ook meer gespecialiseerd is vergeleken met Nederland, heeft deze sector in de afgelopen tien jaar krimp gekend.

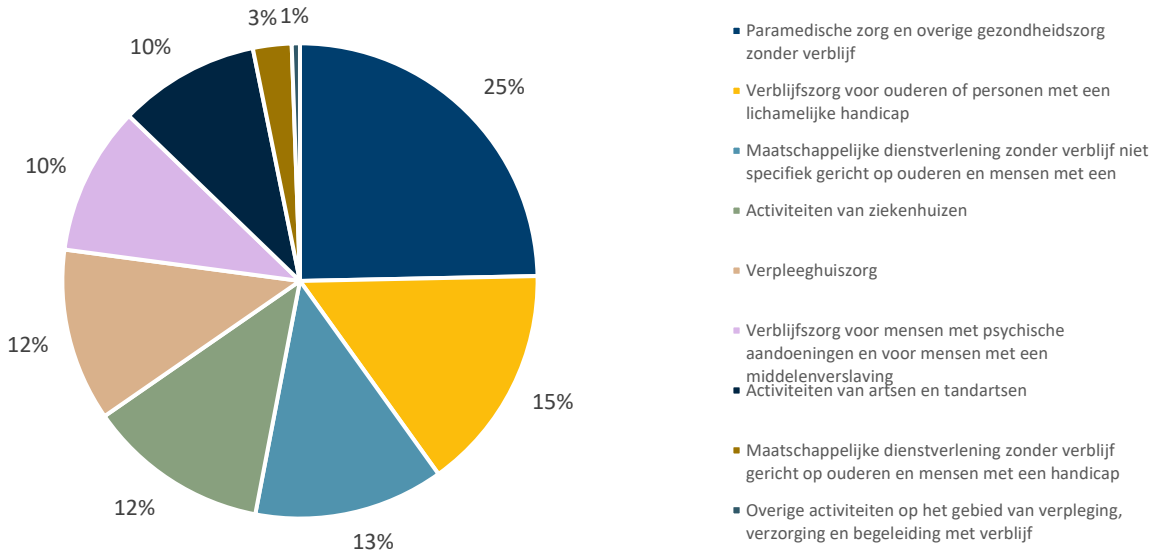
Figuur 7: Sectorale werkgelegenheid Zeeland VS Nederland 2025 (LISA, 2025)

We zoomen nu in op de drie grootste sectoren van de Zeeuwse economie, om inzicht te bieden in welke subsectoren het grootst zijn hierbinnen.

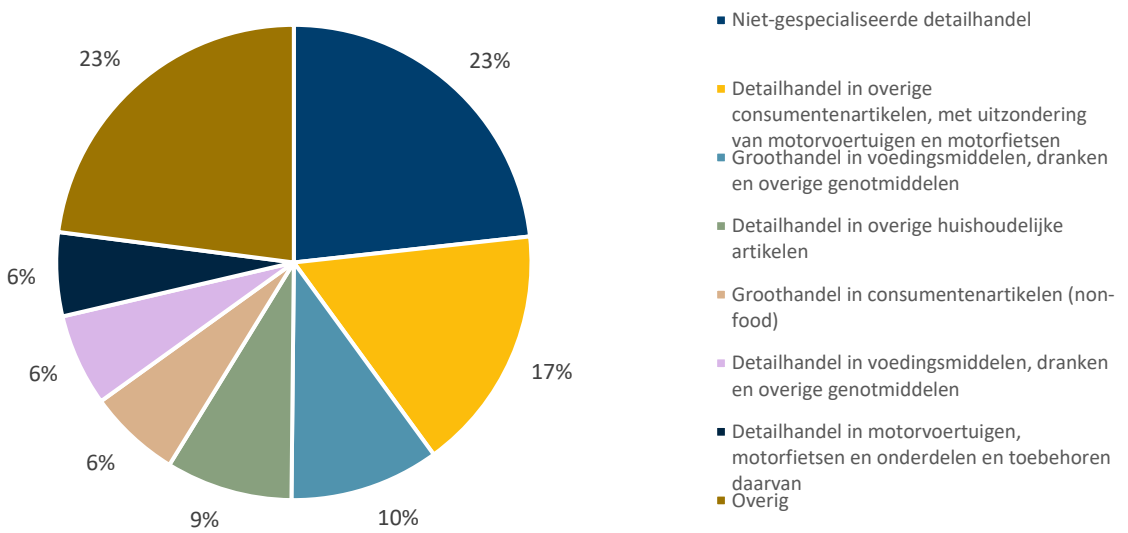
Het grootste deel van de banen in de zorgsector betreft paramedische zorg, verblijfszorg en maatschappelijke dienstverlening. De Zeeuwse zorgsector bestaat dus vooral uit ‘care’ in plaats van ‘cure’, wat maakt dat de Zeeuwse zorgsector sterk afhankelijk is van de beschikbaarheid van personeel. Arbeidsbesparende technologieën kunnen daarom een belangrijk onderdeel en kans vormen in de Zeeuwse zorgsector richting de toekomst.

Figuur 8: Verdeling banen in de zorgsector (LISA, 2025)

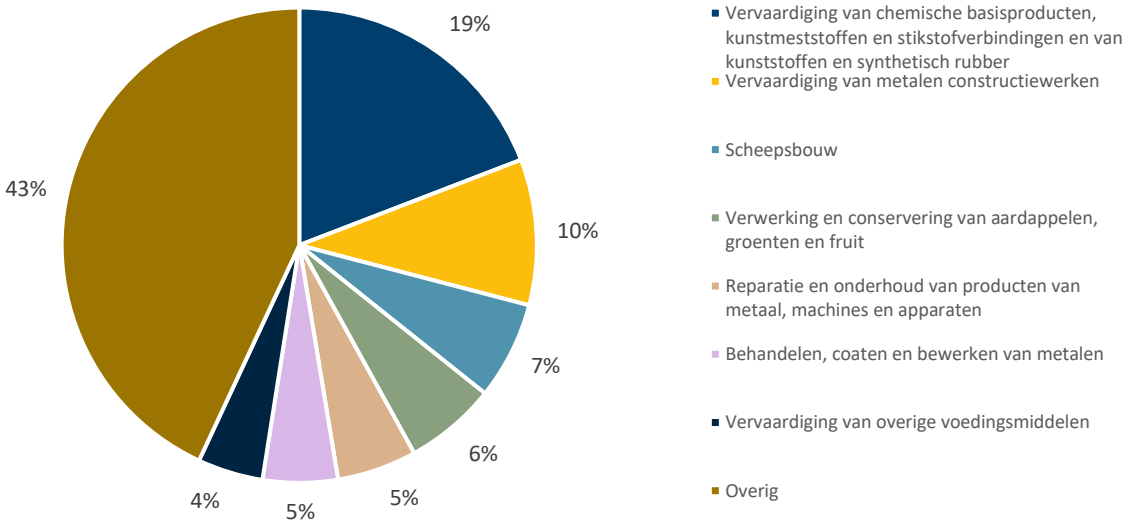
De handelssector wordt voornamelijk gekenmerkt door detailhandel, al zijn groothandel in voedingsmiddelen, dranken en overige genotmiddelen en consumentenartikelen (non-food) ook relatief groot binnen de handelssector.

Figuur 9: Verdeling banen in de handelssector (LISA, 2025)

De industriesector is binnen de Zeeuwse economie vrij divers, te zien aan het relatief grote aandeel ‘overig’. De industriesector wordt voornamelijk gekenmerkt door vervaardiging van chemische basisproducten, kunstmeststoffen en stikstofverbindingen en van kunststoffen en synthetisch rubber, vervaardiging van metalen constructiewerken en scheepsbouw. Dit sluit aan bij de sterke positie van Zeeland in de strategische markten machinebouw en innovatieve chemie (zie paragraaf 2.3).

Figuur 10: Verdeling banen in de industriesector (LISA, 2025)

Zeeland beschikt over een brede economische basis. Grote sectoren als zorg, industrie, handel en zakelijke dienstverlening zijn de afgelopen jaren gegroeid, terwijl Zeeland zich ten opzichte van Nederland onderscheidt in onder meer industrie, landbouw en visserij, horeca en zorg. Daarnaast groeien kleinere sectoren als cultuur en recreatie, bouw en informatie en communicatie relatief sterk. Deze combinatie biedt kansen om bestaande economische specialisaties te vernieuwen én de economie verder te verbreden en kennisintensiever te maken. De relatief sterke industriële basis biedt daarbij een belangrijk aangrijpingspunt voor innovatie in chemie, machinebouw en maritieme toepassingen.

2.3 Positie in nationale strategische markten

Per 1 januari 2026 is het voormalig Topsectorenbeleid in Nederland vervangen door nieuw beleid met focus op zes strategische markten. De zes strategische markten zijn voldoen aan drie criteria: (1) economische potentie, (2) strategische economische positionering en (3) bijdrage aan het oplossen van maatschappelijke opgaven.

Tabel 1 toont deze zes strategische markten[1] en het aandeel van de werkgelegenheid dat hier in 2016 en 2025 in Zeeland aan kan worden toegerekend. Het totale aandeel Zeeuwse banen in strategische markten is in deze periode (2016-2025) licht gestegen. Zeeland is vooral sterk vertegenwoordigd in defensiegerelateerde toepassingen, innovatieve chemie en machinebouw. Dit sluit aan bij de Zeeuwse economische structuur, met een relatief sterke industrie en (maritieme) bedrijvigheid.

Deze (uitgangs)positie in strategische markten biedt kansen voor verdere groei en specialisatie richting de toekomst doordat Zeeuwse bedrijven en clusters sterk kunnen aansluiten op deze markten die op nationaal niveau als prioriteit zijn neergezet. Bij defensiegerelateerde toepassingen spelen de toenemende defensie-investeringen daarin een belangrijke rol. Voor Zeeland biedt dit kansen om de bestaande maritieme en industriële basis verder te verbinden met de groeiende defensiemarkt. Voor machinebouw liggen de kansen vooral in de koppeling met de industriële, maritieme en agrifoodsector, maar dus ook met defensie.

Binnen innovatieve chemie liggen de groeikansen voornamelijk in circulaire chemie, duurzame brandstoffen en geavanceerde materialen. De bestaande chemische en industriële basis in Zeeland biedt een goede basis om mee te groeien in deze landelijk als kansrijk aangemerkte toepassingen.

[1] Aangezien er (nog) geen gangbare afbakening is van deze markten hebben we hier zelf een afbakening op basis van SBI-codes, met input van Impuls Zeeland, voor ontwikkeld.

Daarmee kan Zeeland ook bijdragen aan de landelijke transitie naar minder fossiele grondstoffen, zowel in het algemeen als in de chemische industrie in het bijzonder.

Tabel 1: Aandeel banen in strategische markten in Zeeland 2016 & 2025 (LISA, 2025)

Strategische markt	Zeeland 2016	Zeeland 2025
Banen in strategische markten totaal	**8,4%**	**9,2%**
Biotechnologie	0,6%	0,7%
Defensiegerelateerde toepassingen	2,8%	3,2%
Digitale diensten en AI	0,03%	0,03%
Halfgeleiders	0,4%	0,3%
Innovatieve chemie	2,7%	2,7%
Machinebouw	1,9%	2,2%

Tabel 2 toont de tien grootste bedrijven in Zeeland in strategische markten en wijst erop dat binnen de dominante strategische markten in Zeeland ook meerdere grote bedrijven zijn. Deze grote bedrijven hebben vaak een uitgebreid netwerk van toeleveranciers, waardoor groei van deze bedrijven in de dominante strategische markten ook kan bijdragen aan de groei van andere bedrijven in Zeeland in overige markten/sectoren. Afgezien van een aantal uitzonderingen concentreren deze grote bedrijven zich vooral in en rond Zuidwest-Zeeland, met name rond Vlissingen en Terneuzen, dus langs de Zeeuwse haven- en industriegebieden van North Sea Port.

Tabel 2: 10 grootste bedrijven in strategische markten in Zeeland (LISA, 2025)

Naam bedrijf	Strategische markt
Dow Benelux B.V.	Innovatieve chemie
Damen Naval Shipbuilding B.V.	Defensiegerelateerde toepassingen
Yara Sluiskil B.V.	Innovatieve chemie
Damen Yachting B.V.	Machinebouw
EQUANS Regio Zuid, Hoek	Halfgeleiders
Heerema Vlissingen	Machinebouw
Ferris B.V.	Machinebouw
Dow Benelux B.V. – Terneuzen Diamond Center	Innovatieve Chemie
Synthomer Middelburg B.V.	Innovatieve chemie
TMS locatie Terneuzen	Machinebouw

Zeeland heeft binnen de zes nationale strategische markten vooral een herkenbare uitgangspositie in defensiegerelateerde toepassingen, innovatieve chemie en machinebouw. Het aandeel banen in de strategische markten is bovendien licht toegenomen. De aanwezigheid van grote bedrijven als Dow, Yara en Damen en de bredere toeleverende mkb-keten biedt kansen om deze posities verder te versterken. Daarbij hoeft Zeeland niet binnen iedere strategische markt een zelfstandige toppositie te ontwikkelen; de grootste potentie ligt juist in het uitbouwen van bestaande specialisaties en het verbinden daarvan met nationale waardeketens en groeimarkten.

2.4 Innovatie

Tabel 3 toont hoe Zeeland scoort op de Regional Innovation Scoreboard t.o.v. de EU (=100). Zeeland wordt in het EU Regional Innovation Scoreboard genoemd als strong innovator. Met name op het gebied van levenslang leren en de publicatie van wetenschappelijke artikelen scoort Zeeland hoog vergeleken met het EU-gemiddelde. Op het gebied van R&D-uitgaven in de zakelijke en publieke sector scoort Zeeland vergelijkbaar met het EU-gemiddelde. Zeeland scoort vergeleken met het EU-gemiddelde slecht op design applications, niet-R&D-gerelateerde innovatie uitgaven, bevolking met tertiaire educatie,

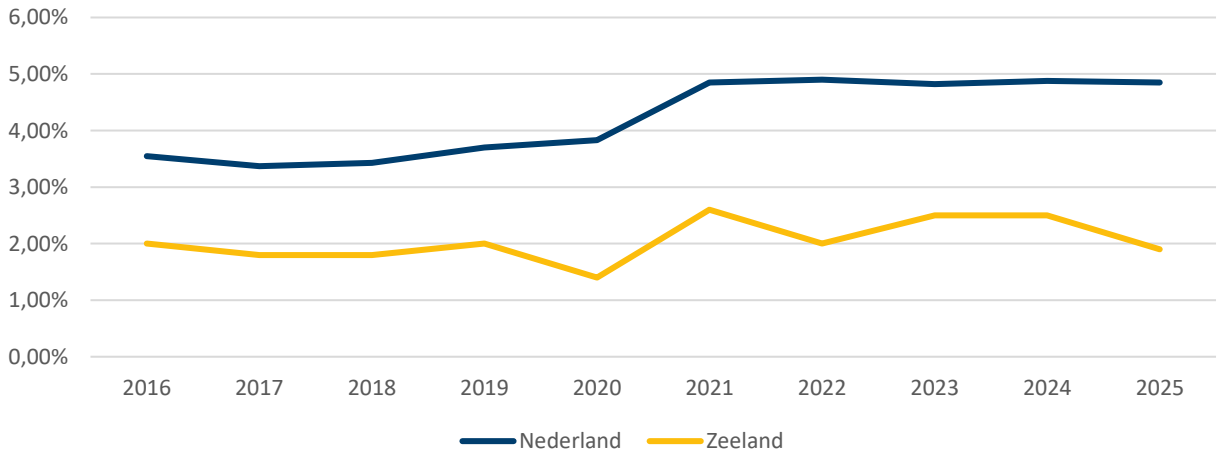
publiek-private co-publicaties, de verkoop van innovaties die nieuw zijn voor de markt en voor bedrijven, wetenschappelijke co-publicaties en de aanvraag van trademarks. Zeeland scoort op het gebied van innovatie doorgaans minder goed dan Nederland, met name op het gebied van design applications, bevolking met tertiaire opleiding, publiek-private co-publicaties, wetenschappelijke co-publicaties en trademark applications.

Tabel 3: Score van Zeeland en Nederland t.o.v. EU (=100) op Regional Innovation Scoreboard (2026)

Indicator	Zeeland	Nederland
Design applications	66,4	119
Lifelong learning	187,1	192,4
Most-cited publications	189,1	156,1
Non-R&D innovation expenditures	70,3	-
Population with tertiary education	73,4	161,4
Public-private co-publications	64,7	316,6
R&D expenditure business sector	99,3	108,3
R&D expenditure public sector	100	91,7
Sales of new-to-market and new-to-firm innovations	62,8	67,5
Scientific co-publications	17,1	191,6
Trademark applications	65,9	106

In de provincie Zeeland is het aandeel werkgelegenheid in hightechsectoren relatief laag en ook lager dan in Nederland. Daarnaast is er ook beperkt sprake van een groeiend aandeel van de werkgelegenheid in hightechsectoren in de afgelopen tien jaar (Figuur 11). Het relatief lage en stabiele aandeel van hightechwerkgelegenheid binnen de Zeeuwse economie wijst erop dat de kennis- en technologie-intensivering van de Zeeuwse economie nog beperkt zichtbaar is in de (ontwikkeling van) de werkgelegenheidsstructuur. Dit onderstreept de noodzaak en mogelijkheden om innovatie en kennisontwikkeling te versterken, vooral rond de Zeeuwse thema's water, energie, voedsel, maritiem en defensie.

Figuur 11: Ontwikkeling aandeel werkgelegenheid in hightechsectoren 2016-2025 (Eurostat, 2026)

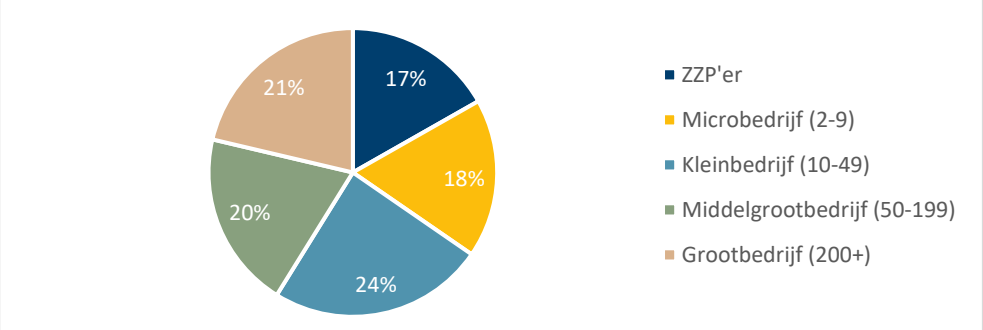

Zeeland beschikt over een goede basis voor verdere innovatie. De provincie wordt in het Regional Innovation Scoreboard aangemerkt als strong innovator en scoort sterk op onder meer leven lang ontwikkelen, hoog geciteerde publicaties en publieke R&D-uitgaven. Tegelijkertijd wordt beschikbare kennis nog niet altijd voldoende vertaald naar markttoepassingen, publiek-private samenwerking en nieuwe producten en diensten. De belangrijkste opgave ligt daarom niet alleen in méér kennisontwikkeling, maar vooral in valorisatie, toepassing en opschaling. Daarmee kan de bestaande kennisbasis sterker bijdragen aan economische groei en productiviteitsontwikkeling.

2.5 Bedrijfsgrootte en ZZP'ers in de economie

De 201.500 banen in de provincie Zeeland zijn vrij evenredig verdeeld over de verschillende bedrijfsgroottes. Het kleinbedrijf heeft met 24% het grootste aandeel, maar ook het midden- en grootbedrijf zijn met respectievelijk 20% en 21% belangrijk voor de werkgelegenheid in Zeeland. Tegelijkertijd wordt zo'n 35% van de werkgelegenheid in Zeeland vertegenwoordigd door zzp'ers en microbedrijven. De Zeeuwse economie kent daarmee dus een brede basis van voornamelijk kleinere bedrijven, maar ook grotere werkgevers vertegenwoordigen een aanzienlijk deel van de werkgelegenheid.

Figuur 12: Banen naar bedrijfsgrootte (LISA, 2025)

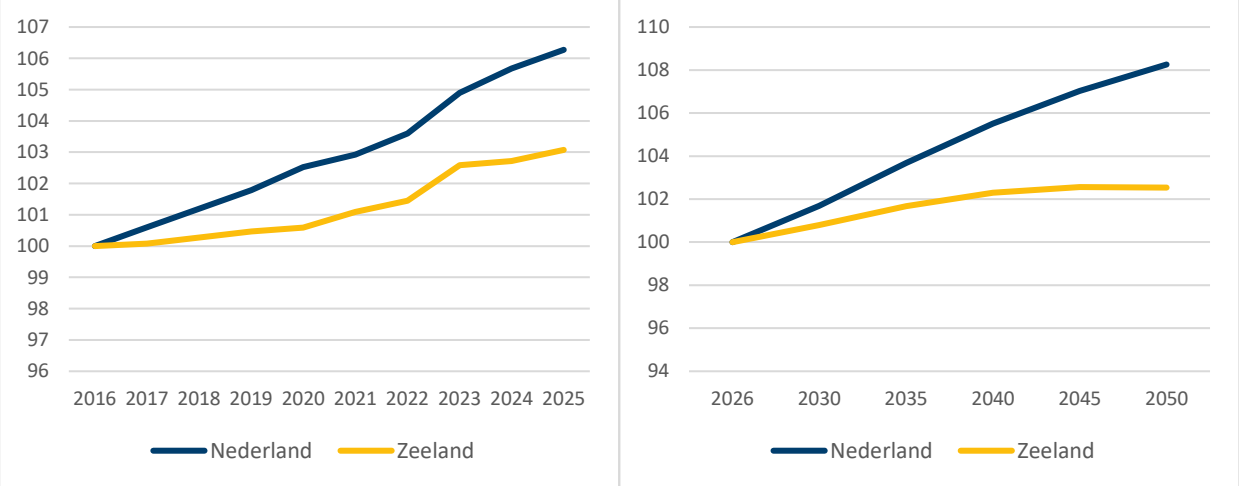
Zeeland kent een brede ondernemingsbasis met veel zzp'ers en kleine bedrijven, naast een aantal grotere economische dragers. Juist de verbinding tussen deze groepen biedt kansen voor innovatie, ketensamenwerking en toepassing van nieuwe technologie.

2.6 Demografie

Het aantal inwoners van de provincie Zeeland is de periode 2016-2025 met zo'n 3% toegenomen, van 381.000 naar 392.000 inwoners. De bevolking van Nederland groeide in diezelfde periode met 6,3%. De groei van de bevolking in Zeeland blijft dus achter bij die van Nederland. Daarnaast valt ook op dat er vanaf 2023 een duidelijke afname van de bevolkingsgroei te zien is in Zeeland, daar waar de groei in Nederland door blijft zetten.

Met behulp van Primos Prognose is in Figuur 14 de geïndexeerde bevolkingsprognose weergegeven van 2026-2050 voor Zeeland en Nederland. De bevolking in de provincie Zeeland zal tot aan 2050 beperkt groeien. Tot 2035 wordt nog enige groei voorzien, die dan afzwakt richting 2050. De bevolkingsprognose voor de provincie Zeeland blijft ook ver achter bij die voor Nederland tot 2050.

Figuur 13 en 14: Geïndexeerde bevolkingsgroei 2016-2025 (links) (CBS, 2025) & Geïndexeerde bevolkingsprognose 2026-2050 (rechts) (Primos Prognose, 2026)

In de periode 2016-2026 is met name het aandeel ouderen flink toegenomen in de provincie Zeeland (Tabel 4). Het aantal jongeren in Zeeland (0-15 jaar) is daarentegen juist afgenomen. Het aantal inwoners in de leeftijdscategorie 15 tot 25 jaar is daarentegen slechts beperkt gedaald en in de leeftijdsgroep van 25 tot 65 jaar is de bevolkingsontwikkeling stabiel geweest in de periode 2016-2026.

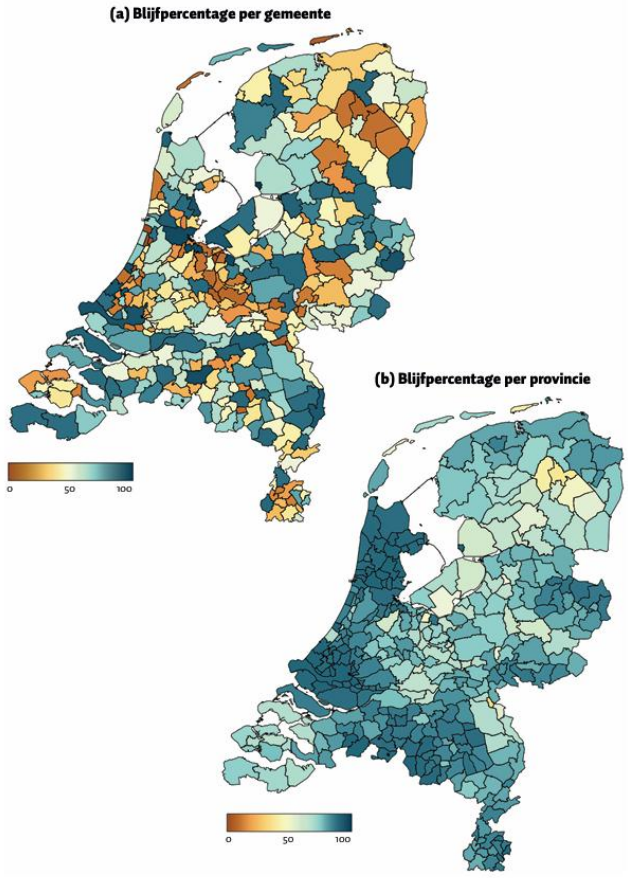
Tabel 4: Aantal inwoners naar leeftijdsgroep 2016 VS 2026 (CBS, 2026)

leeftijdsgroep	Zeeland 2016	Zeeland 2026	% ontwikkeling
0 tot 15 jaar	60.442	57.240	-5,30%
15 tot 25 jaar	42.056	41.744	-0,74%
25 tot 65 jaar	194.287	194.906	0,32%
65 jaar of ouder	85.313	101.583	19,07%

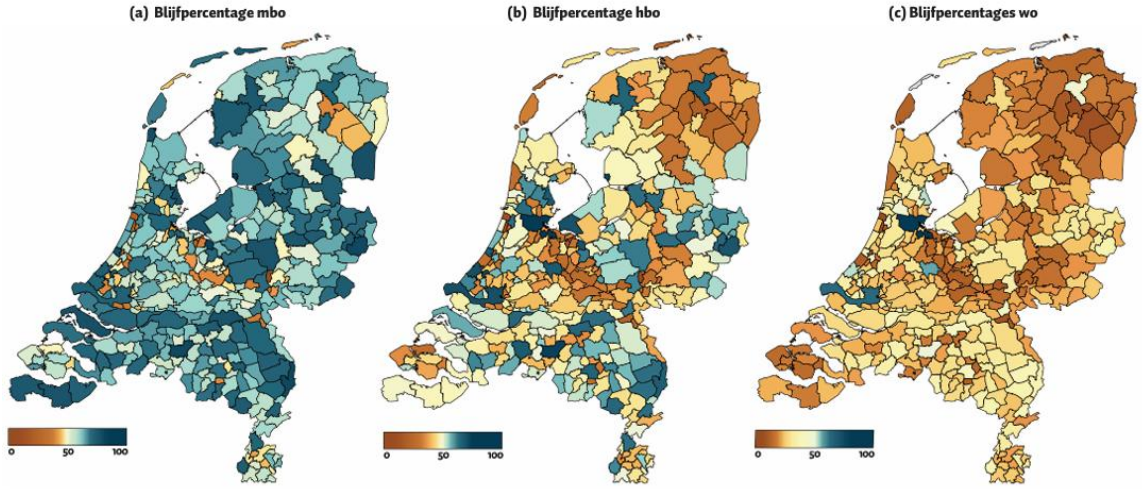
Figuur 15 bevestigt het beeld dat in de provincie Zeeland inwoners in de leeftijdsgroep van 15 tot 25 jaar, slechts beperkt de provincie of gemeenten binnen de provincie verlaten. Het zogeheten 'blijfpercentage' ligt in de provincie Zeeland wel lager dan in de Randstad, maar er is geen sprake van een drastisch laag blijfpercentage. Dit verschilt wel binnen de provincie, zo ligt het blijfpercentage in de gemeenten Veere, Noord-Beveland, Kapelle, Borsele en Goes een stuk lager dan in de overige gemeenten binnen de provincie Zeeland.

Figuur 16 geeft daarnaast het blijfpercentage weer per gemeente naar opleidingsachtergrond. Hieruit valt op te maken dat binnen de provincie Zeeland vooral veel inwoners met een MBO-opleiding in de provincie blijven wonen. Van de inwoners met een HBO-opleiding blijft ongeveer de helft in de provincie wonen, onder andere vanwege de aanwezigheid van de Hogeschool Zeeland binnen de provincie. Het grootste deel van de inwoners met een WO-opleiding vertrekt uit de provincie Zeeland, voornamelijk vanwege het ontbreken van WO-opleidingsmogelijkheden in de provincie Zeeland.

Figuur 15: Percentage inwoners dat op 28-jarige leeftijd in dezelfde regio verblijft als op 16-jarige leeftijd (ESB, 2026)

Figuur 16: Blijfpercentage naar opleidingsachtergrond en gemeente (ESB, 2026)

Deze demografische ontwikkelingen wijzen erop dat naast dat de vergrijzing toeneemt, de groene druk ook afneemt. Binnen de uitstroom van jongeren is bovendien sprake van een selectief patroon: vooral hoger opgeleiden, en dan met name jongeren met een WO-opleiding, verlaten relatief vaak de provincie Zeeland. Tegelijkertijd biedt het relatief grote aandeel praktisch opgeleide inwoners kansen voor sectoren waar een sterke praktische/technische arbeidsvraag is, waaronder de strategische markt machinebouw. Juist in dergelijke sectoren blijft de behoefte aan praktisch geschoold personeel naar verwachting groot in de toekomst, ook in de provincie Zeeland.

De vergrijzing en beperkte bevolkingsgroei zetten op termijn druk op het beschikbare arbeidsaanbod. Tegelijkertijd is het beeld genuanceerder dan alleen bevolkingskrimp of vertrek van jongeren. De groep 25- tot 65-jarigen is de afgelopen tien jaar relatief stabiel gebleven en een groot deel van de praktisch en middelbaar opgeleide jongeren blijft in Zeeland wonen. Dit biedt een goede basis voor sectoren met een vraag naar technisch en praktisch geschoold personeel. De opgave ligt vooral in het binden van hoger opgeleid talent, benutten van het aanwezige arbeidspotentieel en aantrekkelijk houden van Zeeland als woon-, werk- en kennisregio.

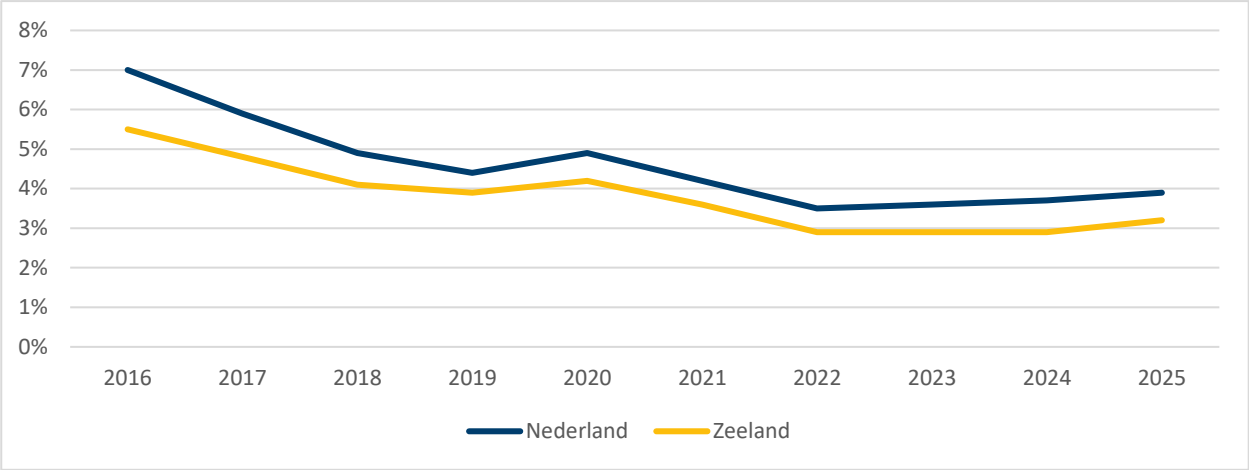
2.7 Arbeidsmarkt

Tabel 5 toont de arbeidsmarktopbouw van de provincie Zeeland en Nederland. De Zeeuwse arbeidsmarkt kent een relatief vergelijkbare opbouw vergeleken met die van Nederland als het gaat om netto arbeidsparticipatie en werkloosheidspercentage. Het werkloosheidspercentage is in de provincie Zeeland wel iets lager dan in Nederland, en Figuur 17 toont aan dat dit structureel het geval is geweest in de afgelopen tien jaar. Zeeland scoort op dit gebied dus sterk. Het werkloosheidspercentage schommelt in Zeeland vanaf 2022 rond de 3%, wat doorgaans wordt gezien als het frictiewerkloosheidspercentage en als indicatie van een zeer krappe arbeidsmarkt, waarin een groot deel van de werkloosheid tijdelijk is en samenhangt met baanwisselingen.

Tabel 5: Arbeidsmarktdeelname cijfers 2025 (CBS)

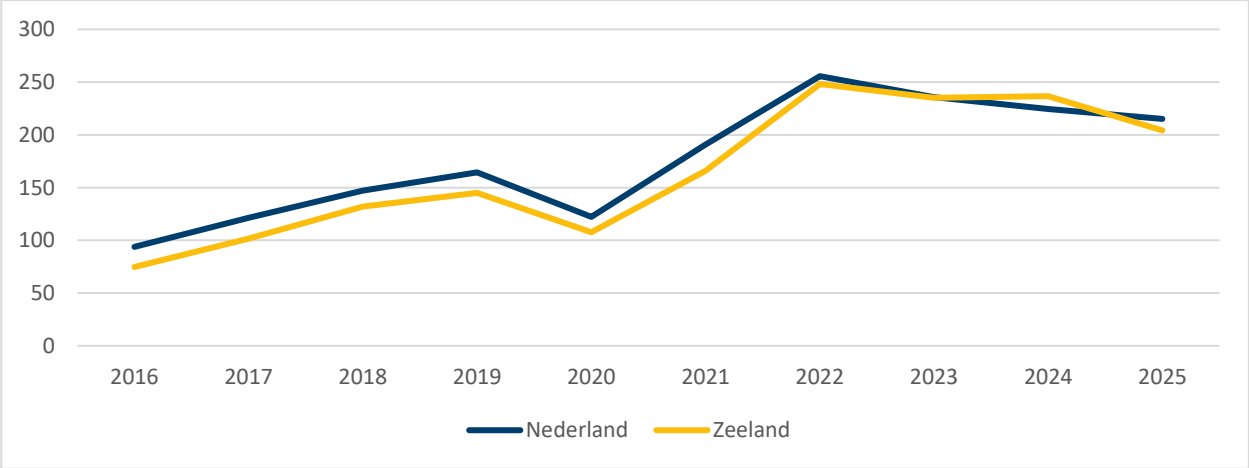
Onderwerp	Provincie Zeeland	Nederland
Totale bevolking	392.969	18.044.027
Beroeps- en niet beroepsbevolking (15-75 jaar)	283.000	13.426.000
Beroepsbevolking	211.000	10.229.000
Werkzame beroepsbevolking	205.000	9.833.000
Werkloze beroepsbevolking	7.000	396.000
Netto arbeidsparticipatie	72,20%	73,20%
Werkloosheidspercentage	3,20%	3,90%

Figuur 17: Ontwikkeling werkloosheidspercentage 2016-2025 (CBS)

Het aantal vacatures per 10.000 inwoners heeft in Zeeland in de periode 2016-2025 doorgaans onder het aantal van Nederland gelegen, maar beweegt wel mee met de ontwikkeling van het aantal vacatures in Nederland (figuur 18). Het structureel lagere aantal vacatures per 10.000 inwoners wijst op een kleinere vraag naar nieuwe arbeidskrachten op de Zeeuwse arbeidsmarkt. Dit betekent echter niet dat de Zeeuwse arbeidsmarkt minder krap is: het lage werkloosheidspercentage laat zien dat tegenover de lagere vacaturevraag dan in Nederland, ook een lager beschikbaar arbeidsaanbod staat.

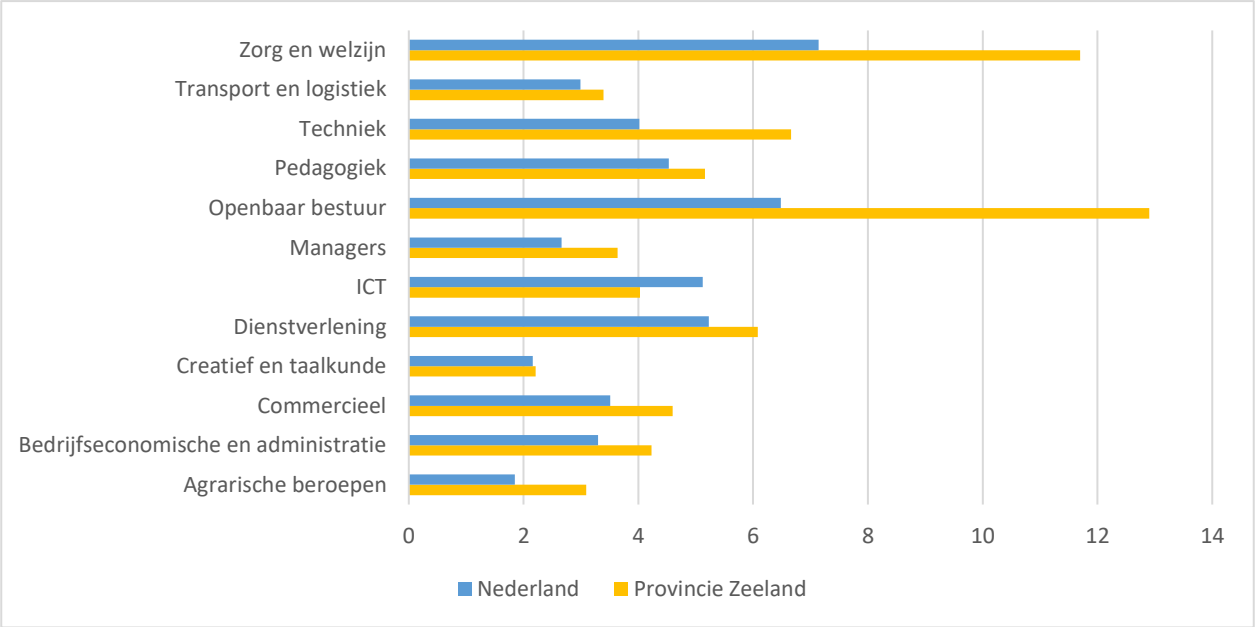
Figuur 18: Ontwikkeling aantal vacatures per 10.000 inwoners 2016-2025 (UWV)

De arbeidsmarkt van Zeeland wordt namelijk door het UWV als zeer krap gekenmerkt (4,46). De krapte op de Zeeuwse arbeidsmarkt is ook groter dan in Nederland. Figuur 19 toont de krapte in de verschillende beroepsklassen in Zeeland en Nederland. In de meeste sectoren is de krapte in Zeeland groter dan in Nederland, maar met name in zorg en welzijn, openbaar bestuur en techniek is de krapte op de Zeeuwse arbeidsmarkt een stuk groter dan in Nederland.

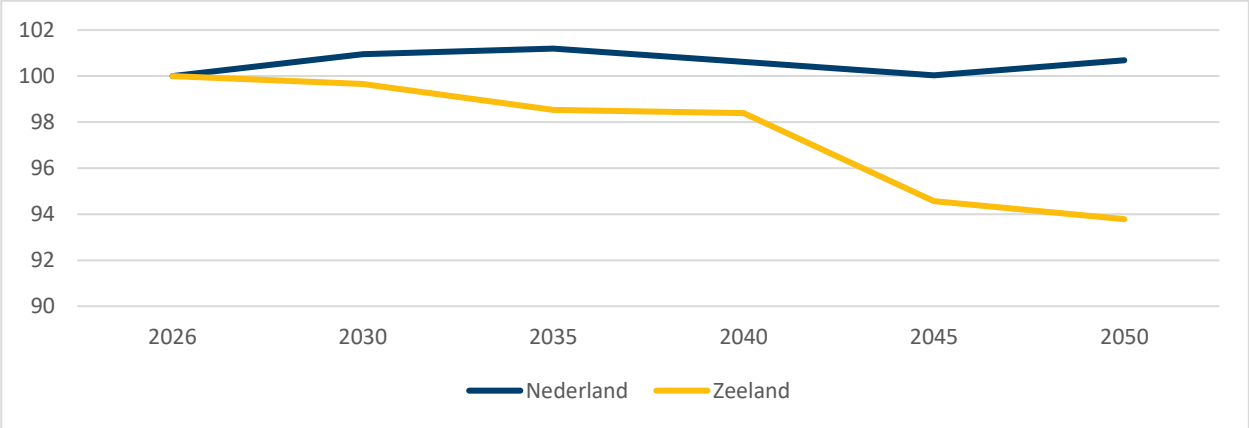
De structureel lage werkloosheid wijst erop dat de Zeeuwse arbeidsmarkt relatief weinig onbenut arbeidsaanbod kent. Dit maakt dat verdere economische groei sterk afhankelijk is van het aantrekken, maar vooral ook behouden van arbeidskrachten, het beter benutten van bestaand talent en het verhogen van de arbeidsproductiviteit. De brede arbeidsmarktkrapte maakt dit extra relevant, omdat de krapte juist groot is in met name de sectoren die belangrijk zijn voor de toekomstige ontwikkeling van Zeeland.

Figuur 19: Arbeidsmarktspanningsindicator per beroepsklasse (UWV)

Figuur 20 laat echter zien dat tot 2050 de (potentiële) beroepsbevolking (15-75 jaar) in Zeeland zal afnemen ten opzichte van de huidige situatie. In Nederland zal de beroepsbevolking richting 2050 naar verwachting licht afnemen, maar niet lager zijn dan in het basisjaar 2026. Daarmee wordt de beschikbaarheid van voldoende arbeidskrachten een steeds belangrijkere randvoorwaarde voor de economische ambities van Zeeland. In Zeeland 2050 wordt daarom ingezet op bevolkingsgroei, extra woningbouw en het aantrekken/behouden van jongeren en huidige arbeidskrachten. De Economische Agenda Zeeland 2024-2028 vertaalt dit naar investeringen in het Zeeuwse vestigingsklimaat, onderwijs en kennisinfrastructuur, arbeidsmarktbeleid en bereikbaarheid.

Figuur 20: Geïndexeerde (potentiële) beroepsbevolkingsprognose (15-75 jaar) (Primos Prognose, 2026)

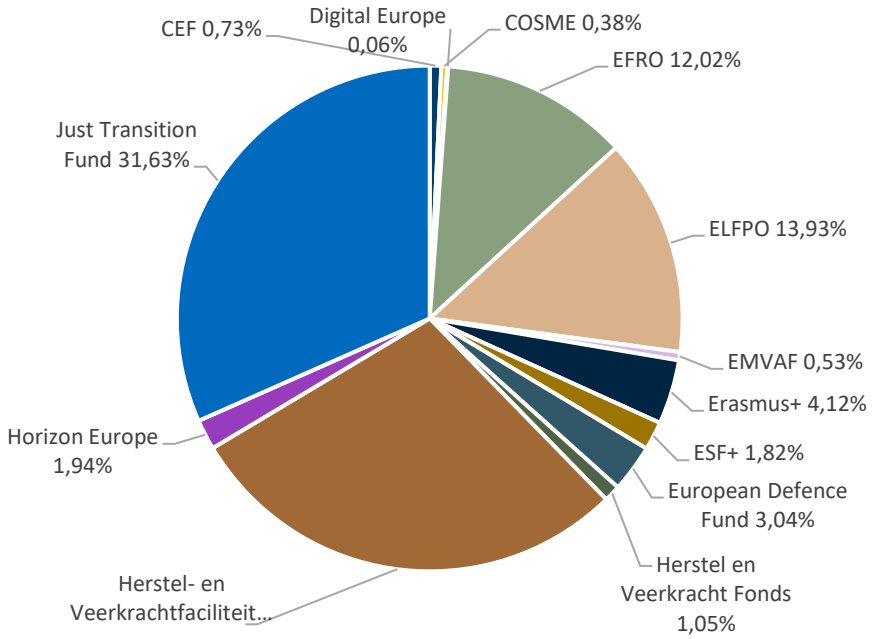

De Zeeuwse arbeidsmarkt functioneert sterk, met een hoge arbeidsparticipatie en structureel lage werkloosheid. De keerzijde hiervan is een zeer beperkte arbeidsreserve en grote krapte, juist in beroepen die belangrijk zijn voor de Zeeuwse economie. Omdat de potentiële beroepsbevolking richting 2050 naar verwachting afneemt, kan toekomstige economische groei niet uitsluitend komen van extra arbeidsaanbod. Naast het aantrekken en behouden van mensen wordt daarom arbeidsproductiviteit een centrale economische opgave. Investeringen in vaardigheden, digitalisering, automatisering, robotisering en slimmer organiseren kunnen ervoor zorgen dat het bestaande arbeidspotentieel beter wordt benut.

2.8 Benutting Europees geld

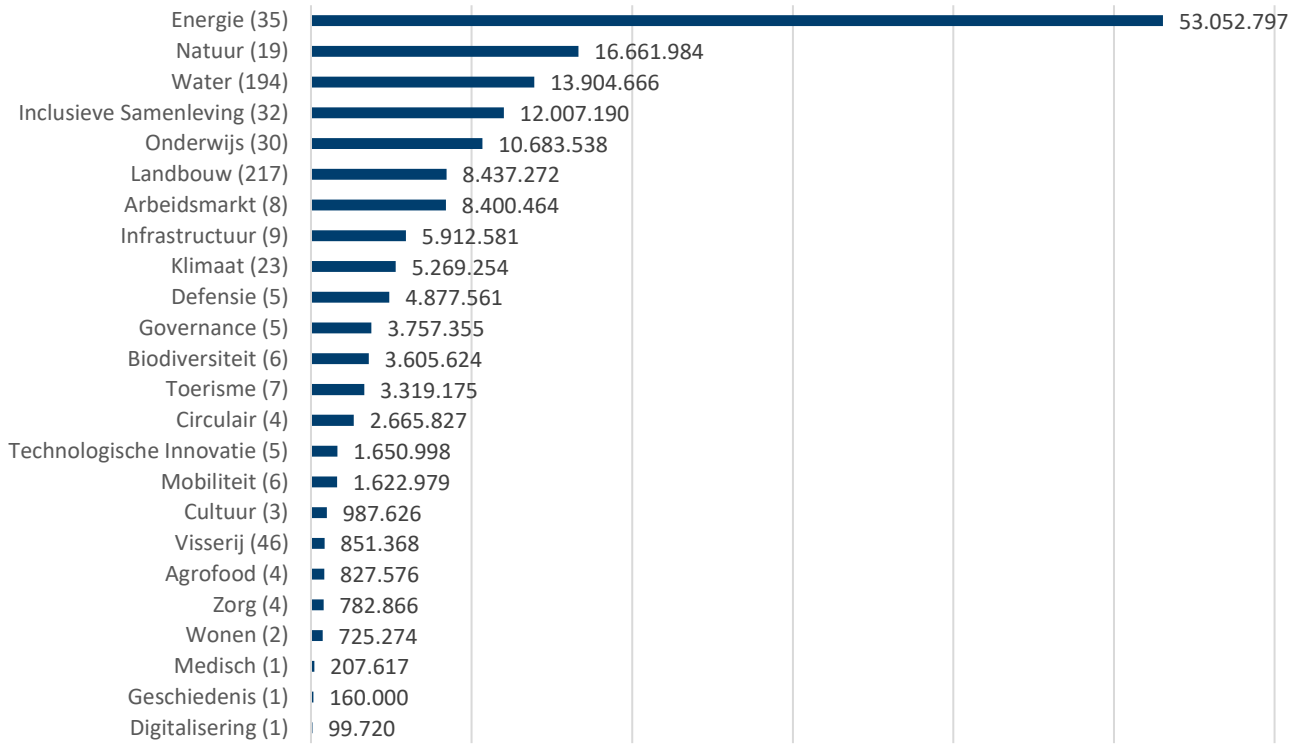
Tot aan 2026 hebben organisaties binnen de provincie Zeeland in de nog lopende programmaperiode 2021-2027 €160.471.312 aan Europese gelden verkregen. Dit is tot nu toe al meer dan Zeeuwse organisaties in totaal aan subsidies hebben ontvangen in de vorige programmaperiode (2014-2020). Figuur 21 geeft weer vanuit welke fondsen het grootste aandeel van dit geld is verkregen. Het meeste geld is verkregen vanuit het Just Transition Fund (JTF), gevolgd door Herstel- en Veerkrachtvitaliteit, ELFPO en EFRO (waaronder ook o.a. INTERREG en EUI vallen). Dit weerspiegelt belangrijke kenmerken en transitieopgaven van de Zeeuwse economie. Zeeland kent een grote verduurzamingsopgave in industrie en arbeidsmarkt (JTF), investeert in een groene en veerkrachtige economie (Herstel- en Veerkrachtfaciliteit), heeft een omvangrijk landelijk gebied en agrarische sector (ELFPO) en zet in op innovatie en versterking van het regionale bedrijfsleven (EFRO).

Figuur 21: Aandeel Europese fondsen in ontvangen subsidie Zeeuwse organisaties programmaperiode 2021-2027 (Provincie Zeeland, 2026)

Figuur 22 geeft weer hoe de Europese gelden in Zeeland zijn verdeeld over verschillende thema's. Het grootste deel van de Europese gelden is gegaan naar projecten in energie, gevolgd door natuur en water. Binnen het thema energie is subsidie toegekend aan 35 projecten, wat er op wijst dat er binnen dit thema relatief hoge subsidiebedragen per project zijn toegekend. Binnen thema's als water, landbouw en visserij hebben aanzienlijk meer projecten subsidie ontvangen. Het totaal ontvangen subsidiebedrag ligt hier echter een stuk lager dan bij energie, wat erop wijst dat de toegekende subsidie per project een stuk lager ligt. De verdeling van de gelden over de thema's weerspiegelt zowel de traditionele economische basis van Zeeland, zoals landbouw en visserij, alsook de belangrijkste ontwikkelopgaven voor de komende jaren: energietransitie, klimaatbestendigheid en verduurzaming.

Figuur 22: Europese subsidie (in €) toegekend en aantal projecten per thema aan Zeeuwse organisatie in programmaperiode 2021-2027 (Provincie Zeeland, 2026)

Zeeland heeft aantoonbaar ervaring met het benutten van Europese programma's. In de huidige programmaperiode hebben Zeeuwse organisaties al meer Europese middelen ontvangen dan gedurende de volledige vorige programmaperiode. De omvangrijke inzet op energie en de grote aantallen projecten op onder meer water, landbouw en visserij laten bovendien zien dat rond verschillende Zeeuwse transitieopgaven al samenwerkingsverbanden en uitvoeringscapaciteit aanwezig zijn. Deze opgebouwde ervaring vormt een goede basis voor de programmering na 2027. Tegelijkertijd verschillen de omvang en schaal van projecten sterk per thema; dit biedt belangrijke informatie voor de beoordeling van het toekomstige absorptievermogen per ecosysteem.

EFRO benutting
Onderzoek van Bureau BUITEN (2026) laat zien dat Zeeland in de huidige OPZuid-periode circa 7% van de EFRO-middelen ontvangt, tegen een oorspronkelijke verdeelsleutel van 16,7%. Die verdeelsleutel bleek echter zelf niet realistisch: op basis van inwoners, bedrijven en economische omvang past Zeeland eerder een aandeel van 8 à 10%. Ook tegen die bijgestelde maatstaf blijft Zeeland achter.

De verklaring ligt niet in een laag slagingspercentage. Deze is namelijk vergelijkbaar met Noord-Brabant. Zeeland dient simpelweg minder en gemiddeld kleinere aanvragen in. Afgewezen aanvragen sluiten inhoudelijk vaak wel goed aan bij de transities, maar schieten tekort op de businesscase: marktvalidatie en economische onderbouwing zijn het zwakste punt. Succesvolle aanvragen combineren juist een scherpe innovatie, een sterk consortium (kennisinstellingen, afnemers, ketenpartners) en aantoonbare regionale meerwaarde.

Dit is om twee redenen relevant voor de PRINS:

- Het is belangrijk om thema's/clusters te identificeren waar Zeeland ook echt kan leveren. De Zeeuwse economie is kleinschaliger en sectorgerichter dan de Brabantse, met zwaartepunten in water/delta, energie, procesindustrie, maritieme maakindustrie en agrofood. Deze thema's sluiten goed aan bij Europese transities, maar vertalen zich niet vanzelf in aanvragen. De PRINS moet daarom niet alleen kiezen op inhoudelijke relevantie, maar ook op waar voldoende consortiumvorming en projectrijpheid haalbaar is: daar waar de absorptiecapaciteit het hoogst is.
- In plaats van vast te houden aan de oude verdeelsleutel, ligt een 'fair' share van circa 8-10% meer voor de hand. Een groter aandeel vraagt wel om een grotere projectpijplijn, dus ook om investering in vroege projectontwikkeling en consortiumondersteuning.

2.9 Conclusie economische analyse Zeeland

De economische analyse laat een provincie zien met een sterke en herkenbare economische basis, maar ook met structurele voorwaarden die de toekomstige groei beïnvloeden. Zeeland beschikt over een aantal duidelijke uitgangsposities:

- een sterke industrie en maritieme economie en een bovengemiddelde positie in nationale strategische markten als innovatieve chemie, defensiegerelateerde toepassingen en machinebouw;
- een brede economische structuur waarin naast industrie ook zorg, handel, agrofood en de vrijetijdseconomie belangrijke dragers zijn;
- een omvangrijke basis van mkb, microbedrijven en zelfstandigen, gecombineerd met enkele grote bedrijven met een belangrijke positie in nationale en internationale waardeketens;
- een innovatiebasis waarop kan worden voortgebouwd, waarbij Zeeland Europees als *strong innovator* wordt aangemerkt;
- een relatief goed functionerende arbeidsmarkt ondanks krapte en een sterke basis van praktisch en middelbaar opgeleid talent;
- opgebouwde kennis, netwerken en uitvoeringscapaciteit voor Europese innovatie- en transitieprojecten.

Tegelijkertijd wordt de ruimte voor economische groei steeds sterker bepaald door arbeidsschaarste, vergrijzing en de beperkte schaal van de regio. Ook blijft een belangrijk deel van het innovatiepotentieel nog onbenut in de stap van kennisontwikkeling naar toepassing en marktintroductie.

Daarmee ligt voor Zeeland niet primair een opgave om de economie volledig anders te structureren. De grootste kansen liggen in het vernieuwen en versterken van bestaande economische sterktes: meer toegevoegde waarde creëren met het beschikbare arbeidspotentieel, bestaande bedrijven laten verduurzamen en digitaliseren, kennis sneller omzetten in toepassingen en Zeeuwse ecosystemen sterker verbinden met nationale en internationale waardeketens. Deze economische diagnose vormt de basis voor de vier transitieopgaven in hoofdstuk 3.

3 Economische transitieopgaven Zeeland

De toekomstige inzet van Europese middelen vraagt om een heldere onderbouwing van de regionale ontwikkelbehoeften. Op basis van de economische analyse en een analyse van de Zeeuwse beleidsagenda's worden in dit hoofdstuk de belangrijkste opgaven beschreven die de komende jaren richtinggevend zijn voor de economische ontwikkeling van Zeeland.

Zeeland 2050
Zeeland 2050 vormt het langetermijnperspectief voor de ontwikkeling van de provincie en biedt daarmee een belangrijk kader voor de economische ontwikkeling van Zeeland. Het perspectief beschrijft de richting waarin Zeeland zich op lange termijn wil ontwikkelen en verbindt economie met brede welvaart, kennis, duurzaamheid en leefbaarheid. Zeeland 2050 schetst een perspectief waarin Zeeland zich ontwikkelt als groene krachtbron voor Nederland, als regio voor vernieuwend onderwijs en onderzoek en als provincie met sterke dorpen en bruisende steden. Deze verbinding tussen economie, kennis, duurzaamheid en leefbaarheid vormt een belangrijke basis voor de economische transitieopgaven en de verdere ontwikkeling van het Zeeuwse innovatiesysteem.

De economische transitieopgaven in deze notitie vormen de economische vertaling van deze langetermijnrichting. Daarbij staat het versterken van bestaande Zeeuwse kwaliteiten centraal, evenals het benutten van nieuwe kansen die voortkomen uit maatschappelijke en economische transities. Dit betekent dat inzet gewenst is op voldoende en passend talent, het toekomstbestendig maken van bestaande economische sectoren, het versterken van innovatie en samenwerking, en het verbinden van Zeeuwse bedrijven en kennisinstellingen met nationale en internationale netwerken

3.1 Voldoende mensen en passende vaardigheden voor de economie van de toekomst

De Zeeuwse economie staat de komende jaren voor een dubbele uitdaging. Enerzijds neemt de vraag naar goed opgeleid personeel toe door de energietransitie, digitalisering en verduurzaming van de economie. Anderzijds zorgen vergrijzing en ontgroening ervoor dat de beroepsbevolking onder druk staat. Deze ontwikkeling raakt vrijwel alle economische sectoren, van industrie en logistiek tot landbouw, zorg en recreatie. Dit vraagt onder meer om:

- het aantrekken en behouden van talent;
- een betere aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt;
- leven lang ontwikkelen en om- en bijscholing;
- het vergroten van de aantrekkelijkheid van Zeeland als woon-, werk- en kennisregio.

Deze opgave speelt in vrijwel alle Zeeuwse ecosystemen. De industrie vraagt steeds vaker om medewerkers met kennis van waterstof, elektrificatie en procesautomatisering, terwijl ook de agrofoodsector, logistiek, maritieme sector en zorg steeds sterker digitaliseren. De uitdaging staat al langere tijd op de radar en er wordt binnen de provincie door verschillende partijen en initiatieven opgepakt. HZ University of Applied Sciences, Scalda, University College Roosevelt en Campus Zeeland spelen een belangrijke rol in het ontwikkelen van nieuwe kennis en vaardigheden. Initiatieven als het Aanvalsteam Arbeidsmarkt, de Human Capital Agenda IT & Digitalisering, het Huis van de Techniek en de Delta Academy dragen bij aan een betere aansluiting tussen onderwijs en bedrijfsleven.

Door de beperkte groei van het arbeidsaanbod wordt tegelijkertijd arbeidsproductiviteit belangrijker. Investeringen in vaardigheden, automatisering, robotisering en slimmer organiseren moeten ervoor zorgen dat bedrijven met hetzelfde of minder personeel meer economische waarde kunnen creëren. Human capital is daarmee niet alleen een arbeidsmarktvraagstuk, maar ook een belangrijke voorwaarde voor concurrentiekracht en investeringen.

3.2 Een toekomstbestendig en concurrerend bedrijfsleven

De toekomstbestendigheid en concurrentiekracht van de Zeeuwse economie wordt in toenemende mate bepaald door het vermogen van bedrijven om te vernieuwen. Verduurzaming, digitalisering, geopolitieke ontwikkelingen en schaarste aan energie en grondstoffen zorgen ervoor dat vrijwel alle bedrijven hun productieprocessen, producten en verdienmodellen moeten vernieuwen en toekomstbestendig moeten maken. Voor Zeeland ligt hierbij de kans om de sterke economische basis in onder meer industrie, agrofood en maritieme economie verder te benutten en toekomstbestendig te maken. Dit betekent onder meer:

- verduurzaming van productieprocessen;
- elektrificatie en toepassing van waterstof;
- circulair gebruik van grondstoffen en reststromen;
- efficiënter energie-, water- en materiaalgebruik;
- digitalisering, robotisering en datagedreven werken;
- ontwikkeling van nieuwe producten, diensten en toekomstbestendige verdienmodellen.

Deze opgaven verschillen per ecosysteem. Binnen het industriecluster ligt de nadruk op de transitie naar een duurzame en klimaatneutrale industrie. Smart Delta Resources werkt hiervoor samen met bedrijven en kennisinstellingen aan de programmalijnen Hydrogen Delta, Carbon Connect Delta, Spark Delta en Heat Delta4.

Binnen de agrofoodsector staan op het gebied van agro klimaatbestendige productie, precisielandbouw, efficiënter watergebruik en biobased toepassingen centraal. En op het gebied van food staan de eiwittransitie, autonome productiesystemen en nieuwe productontwikkeling centraal.

Voor de maritieme en logistieke sector ligt de nadruk op emissieloze mobiliteit, smart maintenance en digitalisering.

Vooral voor het mkb is de transitie uitdagend. Veel bedrijven beschikken over specialistische kennis, maar hebben beperkte capaciteit om zelfstandig te investeren in innovatie, digitalisering en nieuwe technologie. Organisaties als Impuls Zeeland, Dockwize, EDIH Zuid-Nederland, MIT Zuid en Zeeland in Stroomversnelling ondersteunen ondernemers hierbij.

Digitalisering is daarbij geen afzonderlijke transitie, maar een belangrijke productiviteitsversterker. Kunstmatige intelligentie, sensortechnologie, robotisering en data-analyse kunnen productieprocessen efficiënter maken, arbeidsschaarste opvangen en het gebruik van energie en grondstoffen verminderen. Juist voor Zeeland, met een krappe arbeidsmarkt en sterke productiegerichte sectoren, is deze productiviteitsslag een belangrijke randvoorwaarde om economische ontwikkeling te versterken.

Daarnaast groeit het belang van economische veiligheid, weerbaarheid en strategische autonomie. De beschikbaarheid van energie, kritieke grondstoffen, hoogwaardige technologie en robuuste productieketens wordt steeds belangrijker voor het concurrentievermogen van zowel Zeeland als Europa. De sterke positie van Zeeland in energie, industrie, voedsel en maritieme economie biedt kansen om vanuit de provincie bij te dragen aan deze bredere maatschappelijke en economische opgaven, waardoor de economische vernieuwing van het Zeeuwse bedrijfsleven ook een bredere nationale en Europese betekenis krijgt.

3.3 Innovatie versnellen en economische waarde creëren

De concurrentiekracht van regio's wordt steeds minder bepaald door de hoeveelheid beschikbare kennis en steeds meer door het vermogen om kennis te vertalen naar economische toepassingen. Nieuwe technologieën moeten niet alleen worden ontwikkeld, maar ook worden getest, toegepast, opgeschaald en vermarkt. Juist in deze fase ontstaan nieuwe bedrijvigheid en economische waarde.

Voor Zeeland is dit ook van belang voor de arbeidsproductiviteit: door innovatie, automatisering en nieuwe technologie kunnen bedrijven met een beperkte beroepsbevolking meer toegevoegde waarde creëren.

Voor Zeeland betekent dit dat de bestaande innovatiekracht moet worden versterkt door bedrijven, kennisinstellingen en overheden structureel met elkaar te verbinden, en bestaande samenwerkingen verder te versterken en te verdiepen. Daarbij gaat het niet alleen om technologische innovatie, maar ook om nieuwe samenwerkingsvormen, ondernemerschap en het ontwikkelen van nieuwe waardeketens. Dit vraagt onder meer om:

- sterkere samenwerking tussen bedrijven en kennisinstellingen;
- ruimte voor pilots, living labs en demonstraties;
- versnelling van onderzoek naar marktintroductie;
- ondersteuning van start-ups, scale-ups en innovatief mkb;
- betere toegang tot kennis, financiering en testfaciliteiten;
- ontwikkeling van nieuwe regionale en internationale waardeketens.

Waar dit al gebeurt, ligt de uitdaging in het verder verbinden, opschalen en benutten hiervan.

Zeeland beschikt hiervoor over een groeiende innovatie-infrastructuur. Campus Zeeland, Dockwize, Impuls Zeeland, het Delta Climate Center, Innovatiepunt KAAP, FoodDelta Zeeland, Zeeland Connect en verschillende kennis- en innovatienetwerken brengen bedrijven, onderzoekers en overheden samen. Ook fieldlabs en proeftuinen, zoals Zephyros en het Kennis- en Innovatiecentrum Maintenance en Procesindustrie, dragen bij aan de toepassing van nieuwe technologie.

De opgave ligt de komende jaren vooral in het beter benutten en opschalen van kennis. Europese investeringen kunnen bijdragen aan demonstratie, marktintroductie en brede toepassing van innovaties. Daarmee kunnen zij niet alleen nieuwe economische activiteiten stimuleren, maar ook bijdragen aan een hogere arbeidsproductiviteit in bestaande Zeeuwse sectoren.

3.4 Een internationaal verbonden regio

De Zeeuwse economie is sterk internationaal georiënteerd. De industrie, havens, agrofoodsector, logistieke sector en maritieme economie maken onderdeel uit van nationale en internationale productie-, kennis- en innovatienetwerken. Voor een relatief kleine regio als Zeeland is deze verbondenheid essentieel om toegang te krijgen tot kennis, markten, investeringen en technologie die binnen de provincie niet zelfstandig kunnen worden ontwikkeld.

Zeeland heeft hiervoor een sterke uitgangspositie. North Sea Port vormt één grensoverschrijdend haven- en industriegebied met Vlaanderen en is onderdeel van het grotere ARRRA-cluster (Antwerp–Rotterdam–Rhine–Ruhr Area). Dit sterk geïntegreerde industriële cluster verbindt de chemische en energie-intensieve industrie in Nederland, België en Duitsland via een sterk logistiek netwerk van zeevaart, binnenvaart, spoor en weg en is goed voor circa 40% van de Europese petrochemische productie. De positie binnen dit cluster en de goede logistieke ontsluiting bieden Zeeland kansen om innovaties en investeringen rond onder meer verduurzaming van de industrie, energie, circulariteit en grondstoffen te verbinden aan grotere nationale en Europese waardeketens.

Ook buiten de industrie is samenwerking over de provincie- en landsgrenzen belangrijk. Zeeuwse bedrijven en kennisinstellingen werken samen met partners in Vlaanderen, Zuid-Nederland en andere Europese regio's op terreinen als water en klimaat, agrofood, maritieme technologie en zorg. Deze verbindingen vergroten de schaal waarop kennis kan worden ontwikkeld, getest en toegepast.
Dit vraagt onder meer om:

- versterking van bestaande grensoverschrijdende economische en kennisnetwerken;
- aansluiting van Zeeuwse ecosystemen op nationale en Europese innovatie- en waardeketens;

- benutting van de positie binnen North Sea Port en het ARRRA-cluster;
- internationale samenwerking rond ontwikkeling, demonstratie en opschaling van innovaties;
- goede fysieke, digitale en energie-infrastructuur als randvoorwaarde voor deze verbindingen.

De opgave voor Zeeland is daarmee niet om alle benodigde kennis, technologie en economische activiteit binnen de eigen provincie te organiseren, maar om de eigen economische sterktes zo goed mogelijk te positioneren binnen grotere nationale en Europese ecosystemen. Juist vanuit die positie kan Zeeland zijn eigen concurrentiekracht versterken én bijdragen aan grotere Nederlandse en Europese transitieopgaven.

4 Economische sterktes en innovatie-ecosystemen

Op basis van de economische analyse en de documentenanalyse kunnen we een zestal Zeeuwse ecosystemen onderscheiden.

1. **Klimaatneutrale industrie, energie en circulariteit**
2. **Water, klimaat en deltatechnologie**
3. **Voedsel, landbouw en biobased economie**
4. **Maritieme economie, offshore en maintenance**
5. **Gezondheid en zorginnovatie**
6. **Gastvrijheid, vrijetijdseconomie en leefomgeving**

4.1 Klimaatneutrale industrie, energie en circulariteit

De energie-intensieve industrie vormt één van de belangrijkste economische ecosystemen van Zeeland. Het grensoverschrijdende industriecluster rond **North Sea Port** verbindt chemie, energie, logistiek en havenactiviteiten en levert een belangrijke bijdrage aan de Zeeuwse en Nederlandse economie. Tegelijkertijd staat dit cluster voor een omvangrijke transitie naar klimaatneutrale productie, duurzame energie en circulair gebruik van grondstoffen. Juist de combinatie van een sterke industriële basis, grootschalige energie-infrastructuur en ruimte voor nieuwe energie- en grondstoffenketens maakt dit tot een onderscheidend Zeeuws ecosysteem.

De combinatie van energie-intensieve industrie, windenergie op zee, kernenergie, waterstof en haveninfrastructuur geeft Zeeland daarbij een onderscheidende positie als energie- en industrieregio. Deze positie sluit aan bij de ambitie uit Zeeland 2050 om Zeeland verder te ontwikkelen als Green Energy Port.

Economische dragers
Het ecosysteem wordt gedragen door internationale bedrijven als **Dow**, **Yara**, **Zeeland Refinery**, **Ørsted**, **EPZ**, **Air Liquide**, **Vopak** en **Cargill**, aangevuld met een brede keten van gespecialiseerde mkb-bedrijven in maintenance, engineering, industriële automatisering, energietechnologie en circulaire toepassingen. Voor EFRO ligt de grootste meerwaarde juist in deze mkb-keten, waarbij grote bedrijven fungeren als launching customer, testomgeving en ketenpartner.

De ontwikkeling van de industrie is sterk verbonden met die van het Zeeuwse energiesysteem. Zeeland heeft hierin een bijzondere uitgangspositie door de combinatie van aanlanding van windenergie op zee, bestaande kernenergie, energie-infrastructuur, mogelijkheden voor energieopslag en -conversie en de productie en toepassing van groene waterstof. Daarmee kunnen de verduurzaming van bestaande industrie en de ontwikkeling van nieuwe energieactiviteiten elkaar versterken.

Kennis en samenwerking
Zeeland beschikt over een sterke kennis- en innovatiebasis met **Campus Zeeland**, **HZ University of Applied Sciences**, **Scalda** en het **Delta Climate Center**. Via **Smart Delta Resources** werken bedrijven, kennisinstellingen, North Sea Port en overheden gezamenlijk aan de verduurzaming van het industriecluster. Programma's als **Hydrogen Delta**, **Carbon Connect Delta**, **Heat Delta** en **Spark Delta** vormen hiervoor een concrete investeringsagenda.

Innovatie- en ontwikkelkansen
De belangrijkste kansen liggen in het verduurzamen en vernieuwen van bestaande industriële waardeketens en het ontwikkelen van nieuwe activiteiten daaromheen. Het gaat onder meer om **groene waterstof, elektrificatie, circulaire en biobased chemie, CO_2-hergebruik, energieopslag, industriële digitalisering en smart maintenance**.

Daarnaast biedt de ontwikkeling van het energiesysteem nieuwe economische kansen. De aanlanding van windenergie op zee kan worden verbonden met elektrificatie en groene-waterstofproductie, terwijl opslag en conversie kunnen bijdragen aan het beter afstemmen van energieproductie en industriële vraag. De ontwikkeling van kernenergie kan daarnaast kansen bieden voor kennisontwikkeling, bedrijvigheid en toeleverende ketens. Zeeland onderzoekt bijvoorbeeld expliciet de mogelijke rol van SMR's voor elektriciteit, proceswarmte en waterstofproductie voor de industrie. De kans ligt daarmee niet alleen in afzonderlijke technologieën, maar juist in de combinatie van energieproductie, infrastructuur, opslag en conversie met de verduurzaming en vernieuwing van het bestaande industriecluster.

Relevantie voor de Europese programmering
Dit ecosysteem sluit sterk aan bij het nationale innovatie- en industriebeleid. Zeeland heeft een herkenbare positie in **innovatieve chemie** en kan vanuit het industrie- en energiecluster bijdragen aan nationale opgaven rond verduurzaming, energievoorziening, productiviteitsgroei en strategische industriële capaciteit.

Ook Europees zijn er duidelijke aanknopingspunten rond concurrentiekracht, industriële decarbonisatie, circulariteit en energie- en grondstoffenzekerheid. Europese middelen kunnen onder meer bijdragen aan innovatie door mkb en kennisinstellingen en aan ontwikkeling, demonstratie en opschaling van nieuwe technologie.

Aspect	Uitwerking
Economische basis	North Sea Port, Dow, Yara, Zeeland Refinery, Ørsted, EPZ, Air Liquide, Vopak en Cargill, gecombineerd met een brede keten van industriële mkb-bedrijven.
Innovatie-ecosysteem	Smart Delta Resources, Campus Zeeland, Delta Climate Center, HZ University of Applied Sciences, Scalda en Kennis- en Innovatiecentrum Maintenance en Procesindustrie (KIC MPI).
Innovatiekansen	Groene waterstof, elektrificatie, circulaire en biobased chemie, CO_2-hergebruik, kernenergie, wind op zee, energieopslag en -conversie, digitalisering en smart maintenance
Nationale betekenis	Sterke aansluiting op innovatieve chemie, energie- en klimaattechnologie, strategische industriële capaciteit en nationale opgaven rond verduurzaming en productiviteit.
Europese aansluiting	Industriële decarbonisatie, concurrentiekracht, Clean Industrial Deal, circulaire economie, energie- en grondstoffenzekerheid.
Uitvoeringskracht	Bestaande programmalijnen Hydrogen Delta, Carbon Connect Delta, Heat Delta en Spark Delta en ruime ervaring met EFRO, JTF, Interreg, Horizon Europe en LIFE

4.2 Water, klimaat en deltatechnologie

Water vormt de basis van de Zeeuwse identiteit én economie. De ligging in de Zuidwestelijke Delta maakt Zeeland tot een natuurlijke proeftuin voor innovaties op het gebied van waterveiligheid, klimaatadaptatie, zoetwaterbeschikbaarheid, natuurherstel en de blauwe economie. Deze combinatie van kennis, praktijk en fysieke leefomgeving biedt een onderscheidende positie binnen Nederland en Europa. Zeeland 2050 positioneert de provincie nadrukkelijk als een regio die oplossingen ontwikkelt voor delta's wereldwijd, terwijl de Economische Agenda water en klimaat benoemt als belangrijke economische ontwikkelthema's.

Economische dragers
Het ecosysteem wordt gedragen door een breed netwerk van waterbedrijven, ingenieursbureaus, adviesbureaus, aquacultuurbedrijven, natuurorganisaties en innovatieve mkb-bedrijven. De economische kracht ligt niet in één dominante sector, maar in de verbinding tussen waterbeheer, landbouw, natuur, energie en recreatie.

Kennis en samenwerking
Met het **Delta Climate Center**, **Campus Zeeland**, **HZ University of Applied Sciences**, **University College Roosevelt** en diverse praktijklocaties beschikt Zeeland over een sterke kennisbasis voor klimaatadaptatie, waterbeheer en deltatechnologie. Binnen deze netwerken wordt gewerkt aan klimaatbestendige watersystemen, de verbinding tussen water, voedsel en energie en innovatieve oplossingen voor de leefomgeving. De kracht ligt daarbij in de nauwe samenwerking tussen onderzoek, overheid en bedrijfsleven.

Innovatie- en ontwikkelkansen
De innovatie- en ontwikkelkansen liggen vooral in het vertalen van de Zeeuwse kennis- en praktijkpositie naar **toepasbare en schaalbare oplossingen**. Het gaat onder meer om waterveiligheid, zoetwaterbeschikbaarheid, waterkwaliteit, nature-based solutions, klimaatbestendige inrichting en slimme monitoring en datagedreven waterbeheer. De Zeeuwse delta kan daarbij fungeren als test- en demonstratieomgeving. Innovaties die hier worden ontwikkeld en bewezen, kunnen vervolgens worden toegepast in andere Nederlandse en Europese delta- en kustregio's.

Relevantie voor de Europese programmering
Voor Nederland heeft Zeeland een onderscheidende positie als kennis- en toepassingsomgeving voor water- en klimaatinnovatie. Daarmee kan de regio bijdragen aan nationale kennisontwikkeling en exporteerbare oplossingen voor klimaatadaptatie en waterbeheer.

Europees sluiten deze kansen aan bij de toenemende aandacht voor **waterweerbaarheid, klimaatadaptatie, natuurgebaseerde oplossingen en een duurzame blauwe economie**. Europese middelen kunnen bijdragen aan het ontwikkelen, testen, demonstreren en opschalen van innovatieve oplossingen.

Aspect	Uitwerking
Economische basis	Water- en deltatechnologie, ingenieurs- en adviesbureaus, aquacultuur, waterbeheer en innovatieve bedrijven op het snijvlak van water, landbouw, natuur en leefomgeving.
Innovatie-ecosysteem	Delta Climate Center, Campus Zeeland, HZ University of Applied Sciences, University College Roosevelt en verschillende kennisprogramma's en praktijklocaties.
Innovatiekansen	Waterveiligheid, klimaatadaptatie, zoetwaterbeschikbaarheid, waterkwaliteit, nature-based solutions en technologie voor duurzaam gebruik van delta- en kustgebieden.
Nationale betekenis	Zeeland als kennis-, test- en toepassingsomgeving voor water-, klimaat- en deltatechnologie met potentie voor toepassing in andere Nederlandse en internationale delta's.
Europese aansluiting	Water Resilience Strategy, klimaatadaptatie, Blue Economy, European Ocean Pact en nature-based solutions.

Uitvoeringskracht	Sterke kennisbasis, living labs en praktijklocaties en ervaring met Europese samenwerking via onder meer Interreg, Horizon Europe en LIFE.

4.3 Voedsel, landbouw en biobased economie

De Zeeuwse agrofoodsector behoort tot de economische kern van de provincie. Hoogwaardige akkerbouw, aquacultuur, voedselverwerking en de opkomende biobased economie vormen samen een ecosysteem waarin voedselproductie, innovatie en verduurzaming steeds sterker samenkomen. De transitie naar een klimaatbestendige en circulaire voedselketen biedt kansen om de internationale concurrentiepositie van Zeeland verder te versterken en tegelijkertijd bij te dragen aan voedselzekerheid en duurzaam grondstoffengebruik.

De ligging in de delta geeft Zeeland bovendien een onderscheidende positie rond **zilte teelten, aquacultuur en voedselproductie onder veranderende water- en klimaatomstandigheden**. Daarmee kan Zeeland zich verder ontwikkelen als innovatieve food delta.

Economische dragers
Het ecosysteem bestaat uit een breed netwerk van agrarische ondernemers, aquacultuurbedrijven, voedselverwerkende industrie, zaadveredelaars en innovatieve mkb-bedrijven. De economische kracht zit vooral in de combinatie van hoogwaardige primaire productie, gespecialiseerde kennis en sterke regionale ketens.

Kennis en samenwerking
FoodDelta Zeeland, **Campus Zeeland**, **HZ University of Applied Sciences**, **Scalda** en diverse praktijk- en onderzoekscentra werken samen aan innovaties op het gebied van precisielandbouw, aquacultuur, eiwittransitie, circulaire voedselketens en biobased toepassingen. Ook **Dockwize** en **Impuls Zeeland** ondersteunen ondernemers bij innovatie, valorisatie en de ontwikkeling van nieuwe verdienmodellen. De Economische Agenda benadrukt juist deze verbinding tussen kennisontwikkeling, ondernemerschap en innovatie als basis voor een toekomstbestendige Zeeuwse economie.

Innovatie- en ontwikkelkansen
De kansen liggen vooral in het **verhogen van de productiviteit en toegevoegde waarde van bestaande productie- en voedselketens** en het ontwikkelen van nieuwe toepassingen. Denk aan precisielandbouw, robotisering, aquacultuurtechnologie, klimaatbestendige productie, nieuwe eiwitketens en digitalisering.

Daarnaast liggen kansen in de biobased economie. Reststromen en biologische grondstoffen kunnen hoogwaardiger worden benut voor nieuwe voedingsmiddelen, materialen en industriële toepassingen. Daarmee ontstaan verbindingen tussen agrofood, chemie en circulariteit.

Relevantie voor de Europese programmering
Dit ecosysteem sluit goed aan bij de Europese prioriteiten rond **duurzame voedselproductie**, **bio-economie**, **circulaire grondstoffen** en **innovatie in het mkb**. Voor EFRO ligt de meerwaarde vooral bij het versterken van de innovatiekracht van Zeeuwse mkb-bedrijven en kennisinstellingen.

Daarbij kan worden ingezet op de ontwikkeling, demonstratie en opschaling van toepassingen rond bijvoorbeeld precisielandbouw, aquacultuur, nieuwe eiwitketens, valorisatie van reststromen en biobased materialen. Zo kunnen Zeeuwse kennis en regionale grondstoffen worden vertaald naar nieuwe producten, verdienmodellen en waardeketens.

Aspect	Uitwerking

Economische basis	Hoogwaardige akkerbouw, aquacultuur, voedselverwerking, zaadveredeling en een groeiende basis voor biobased toepassingen.
Innovatie-ecosysteem	FoodDelta Zeeland, Campus Zeeland, HZ, Scalda, Dockwize, Impuls Zeeland en praktijk- en onderzoekscentra.
Innovatiekansen	Precisielandbouw, aquacultuurtechnologie, eiwittransitie, klimaatbestendige productie, valorisatie van reststromen, biobased materialen en nieuwe voedselketens.
Nationale betekenis	Verbinding met biotechnologie, biobased economie, voedselzekerheid en productiviteitsgroei in landbouw en voedselverwerking.
Europese aansluiting	Duurzame en weerbare voedselproductie, bio-economie, circulair grondstoffengebruik en innovatie in agrofood, visserij en aquacultuur.
Uitvoeringskracht	Bestaande regionale ketens, ondernemersnetwerken en praktijkgerichte innovatie. Voor toekomstige EFRO-inzet is vooral de additionaliteit ten opzichte van GLB, pijler 2 en provinciale instrumenten relevant.

4.4 Maritieme economie, offshore en maintenance

De combinatie van havens, scheepsbouw, offshore, logistiek en onderhoud zorgt voor een sterk internationaal georiënteerd ecosysteem dat nauw verbonden is met de Noordzee en de Vlaams-Nederlandse delta. De groei van offshore wind, de verduurzaming van de scheepvaart en de toenemende aandacht voor maritieme veiligheid en defensie versterken de economische betekenis van dit ecosysteem verder. Met Damen Naval en een gespecialiseerd netwerk van maritieme en industriële toeleveranciers heeft Zeeland bovendien een duidelijke positie binnen de nationale strategische markt voor defensiegerelateerde toepassingen. Zeeland 2050 benoemt de maritieme sector expliciet als een belangrijke pijler voor de toekomstige economie en wijst daarbij onder meer op de bouw van marineschepen in Vlissingen en de strategische ligging aan de Noordzee.

De combinatie met offshore wind, haveninfrastructuur en het Zeeuwse energiecluster versterkt deze positie verder en creëert kansen op het snijvlak van maritieme technologie, energie en hoogwaardige maakindustrie.

Economische dragers
Het ecosysteem wordt gedragen door **North Sea Port**, **Damen Naval**, offshorebedrijven, logistieke dienstverleners, onderhoudsbedrijven en een breed netwerk van gespecialiseerde mkb-bedrijven. De economische kracht ligt in de verbinding tussen industrie, havenlogistiek, offshore energie en maritieme technologie. Binnen de defensiegerelateerde waardeketen ligt daarbij ook potentie voor toeleveranciers in onder meer engineering, maintenance, sensortechnologie, digitalisering en hoogwaardige maakindustrie.

Kennis en samenwerking
Via **Zeeland Connect**, **Campus Zeeland**, **HZ University of Applied Sciences**, **Scalda** en diverse fieldlabs wordt gewerkt aan innovaties op het gebied van smart maintenance, emissieloze scheepvaart, offshore wind en digitalisering van logistieke ketens. De nauwe samenwerking tussen bedrijfsleven, onderwijs en overheid versterkt de innovatiekracht van de sector.

Innovatie- en ontwikkelkansen
De innovatie- en ontwikkelkansen liggen op het snijvlak van **maritieme maakindustrie, offshore, digitalisering en maintenance**. Smart maintenance, sensortechnologie, robotica, autonome toepassingen en data kunnen bijdragen aan een hogere productiviteit en betrouwbaarheid van schepen, installaties en infrastructuur.

Daarnaast ontstaan kansen door offshore wind, emissiearme en emissieloze scheepvaart en de groeiende nationale aandacht voor defensie en maritieme veiligheid. Grote bedrijven en opdrachtgevers kunnen daarbij fungeren als testomgeving en launching customer voor innovatieve toepassingen van het mkb.

Relevantie voor de Europese programmering
Dit ecosysteem sluit goed aan bij de Europese inzet op de **Blue Economy**, duurzame logistiek, offshore energie en maritieme innovatie. Europese investeringen kunnen bijdragen aan nieuwe toepassingen op het gebied van emissievrije scheepvaart, offshore onderhoud, digitalisering en de versterking van maritieme waardeketens.

Aspect	Uitwerking
Economische basis	Damen Naval, North Sea Port, maritieme maakindustrie, offshorebedrijven, maintenance, havengebonden dienstverlening en gespecialiseerde mkb-toeleveranciers.
Innovatie-ecosysteem	Zeeland Connect, Campus Zeeland, HZ, Scalda, fieldlabs en kennis- en innovatienetwerken rond maintenance en maritieme technologie.
Innovatiekansen	Smart maintenance, inspectie en robotica, digitalisering, autonome toepassingen, emissiearme en emissieloze scheepvaart en offshore onderhoud.
Nationale betekenis	Defensiegerelateerde toepassingen, maritieme veiligheid, hoogwaardige maakindustrie, machinebouw en ondersteuning van offshore energie.
Europese aansluiting	Blue Economy, offshore energie, duurzame scheepvaart, maritieme innovatie en economische veiligheid.
Uitvoeringskracht	Bestaande bedrijvenketens, fieldlabs en samenwerking tussen bedrijfsleven, onderwijs en overheid, met grote bedrijven als potentiële launching customer en testomgeving.

4.5 Gezondheid en zorginnovatie

De vergrijzing en de toenemende druk op de arbeidsmarkt maken gezondheid en zorg tot een groeiend economisch thema voor Zeeland. De uitdaging ligt niet alleen in het organiseren van goede zorg, maar ook in het ontwikkelen van innovatieve oplossingen die bijdragen aan gezond ouder worden, arbeidsbesparing en een aantrekkelijke leefomgeving. Arbeidsbesparende technologie in de zorg is een opgave van nationale betekenis. Juist in Zeeland, waar demografische ontwikkelingen sterk voelbaar zijn, biedt dit kansen voor praktijkgerichte innovatie.

Economische dragers
Het ecosysteem bestaat uit zorginstellingen, innovatieve mkb-bedrijven, technologieontwikkelaars en maatschappelijke organisaties. De economische potentie ligt vooral in de verbinding tussen zorg, technologie, digitalisering en preventie.

Kennis en samenwerking
HZ University of Applied Sciences, **University College Roosevelt**, **Campus Zeeland** en regionale zorgorganisaties werken samen aan praktijkgericht onderzoek en innovatieve toepassingen op het gebied van e-health, preventie, leefomgeving en zorgtechnologie. De kracht ligt in het ontwikkelen en testen van oplossingen in een regionale praktijkomgeving.

Innovatie- en ontwikkelkansen
De belangrijkste kansen liggen bij **arbeidsbesparende en digitale zorginnovatie**. E-health, zorg op afstand, AI, robotisering en andere technologie kunnen bijdragen aan hogere arbeidsproductiviteit en het toegankelijk houden van zorg bij een afnemend arbeidsaanbod.

Daarnaast liggen kansen rond preventie, langer zelfstandig wonen en nieuwe zorgconcepten. De economische potentie neemt toe wanneer toepassingen die in Zeeland worden ontwikkeld en getest ook buiten de provincie kunnen worden opgeschaald.

Relevantie voor de Europese programmering
Dit ecosysteem sluit aan bij de Europese inzet op een gezonde samenleving, sociale innovatie en digitale zorg. Europese middelen kunnen bijdragen aan praktijkgerichte innovaties die zowel de kwaliteit als de toegankelijkheid van de zorg verbeteren en tegelijkertijd nieuwe economische activiteiten stimuleren.

Aspect	Uitwerking
Economische basis	Grote zorgsector, regionale zorginstellingen, technologieontwikkelaars, maatschappelijke organisaties en een kleiner innovatief mkb rond zorgtechnologie.
Innovatie-ecosysteem	HZ University of Applied Sciences, UCR, Campus Zeeland en regionale zorgpartners.
Innovatiekansen	E-health, zorgtechnologie, AI en digitale toepassingen, preventie en arbeidsbesparende technologie.
Nationale betekenis	Praktijkomgeving voor innovaties rond vergrijzing, personeelsschaarste en arbeidsproductiviteit in de zorg; oplossingen kunnen ook buiten Zeeland worden toegepast.
Europese aansluiting	Digitale zorg, gezondheid, sociale innovatie en toegankelijkheid en kwaliteit van dienstverlening.
Uitvoeringskracht	Goede regionale praktijkomgeving en samenwerking tussen zorg en onderwijs. De omvang van het innovatieve bedrijfs- en projectecosysteem moet in de consultatie nader worden getoetst.

4.6 Gastvrijheid, vrijetijdseconomie en leefomgeving

De Zeeuwse vrijetijdseconomie is één van de grootste economische sectoren van de provincie en levert een belangrijke bijdrage aan werkgelegenheid, ondernemerschap en de leefbaarheid van steden, dorpen en kustgebieden. De sector bestaat grotendeels uit mkb- en familiebedrijven in recreatie, horeca, verblijfsaccommodaties, watersport, cultuur, evenementen en recreatieve dienstverlening. De aantrekkingskracht van Zeeland hangt daarbij sterk samen met de kwaliteit van kust, water, natuur, landschap en erfgoed. Daarmee vormt de vrijetijdseconomie niet alleen een belangrijke economische pijler, maar ook een directe schakel tussen economische ontwikkeling, leefomgevingskwaliteit en vestigingsklimaat.

Economische dragers
Het ecosysteem bestaat uit een breed netwerk van recreatieondernemers, horeca, campings, vakantieparken, watersportbedrijven, cultuur- en erfgoedinstellingen en natuurorganisaties. De economische kracht ligt in de combinatie van kust, water, landschap en hoogwaardige recreatieve voorzieningen.

Kennis en samenwerking
Via **Kenniscentrum Kusttoerisme**, **HZ University of Applied Sciences, Centre of Expertise Leisure, Tourism & Hospitality (CELTH)**, **Impuls Zeeland**, **Gastvrij Zeeland** en diverse gemeenten wordt gewerkt aan kennisontwikkeling, bezoekersmanagement, ondernemerschap, digitalisering en een toekomstbestendige vrijetijdseconomie. Daarbij verschuift de aandacht van volumegroei naar kwaliteit, spreiding, duurzaamheid en brede welvaart.

Innovatie- en ontwikkelkansen
De innovatie- en ontwikkelkansen liggen vooral in **digitalisering, productiviteitsverhoging en verduurzaming** van het brede mkb. AI, data en automatisering kunnen bijdragen aan efficiëntere bedrijfsvoering, nieuwe dienstverlening en het omgaan met personeelsschaarste.

Daarnaast liggen kansen bij slim bezoekersmanagement, duurzame en circulaire accommodaties, recreatieve mobiliteit en nieuwe producten waarin recreatie wordt verbonden met natuur, landschap, cultuur en gezondheid. Innovatie kan daarmee bijdragen aan zowel de economische waarde van de sector als een betere balans tussen bezoekers, inwoners en leefomgeving.

Relevantie voor de Europese programmering
De vrijetijdseconomie sluit aan bij Europese doelstellingen rond **duurzaam toerisme**, **cultureel erfgoed**, **digitale innovatie**, **klimaatadaptatie** en **regionale economische ontwikkeling**. Voor EFRO liggen kansen vooral in innovatie binnen het mkb, digitalisering, circulaire bedrijfsvoering, recreatieve mobiliteit en de ontwikkeling van nieuwe producten en diensten die bijdragen aan een toekomstbestendige en internationaal concurrerende vrijetijdseconomie.

Aspect	Uitwerking
Economische basis	Eén van de grootste Zeeuwse werkgevers, met veel mkb- en familiebedrijven in recreatie, horeca, verblijfsaccommodaties, watersport, cultuur en dienstverlening.
Innovatie-ecosysteem	Kenniscentrum Kusttoerisme, HZ, CELTH, Impuls Zeeland, Gastvrij Zeeland, gemeenten en ondernemersnetwerken.
Innovatiekansen	Digitalisering en AI, arbeidsproductiviteit, circulaire bedrijfsvoering, bezoekersmanagement, recreatieve mobiliteit en nieuwe duurzame producten en diensten.
Nationale betekenis	Grote regionale mkb-sector en belangrijke bijdrage aan leefomgevingskwaliteit en het vestigingsklimaat; nationale aansluiting vooral via productiviteit, digitalisering en duurzaam toerisme.
Europese aansluiting	Duurzaam toerisme, cultureel erfgoed, digitalisering, klimaatadaptatie, leefbaarheid en regionale economische ontwikkeling.
Uitvoeringskracht	Sterk georganiseerd netwerk van ondernemers, kennisinstellingen en overheden. Voor EFRO is nader te toetsen welke innovaties voldoende schaalbaar en additioneel zijn.

5 Europees en nationaal beleidskader

Voor de verdere uitwerking van PRINS is het relevant om te kijken naar hoe de Zeeuwse economische sterktes en ontwikkelopgaven aansluiten op nationaal en Europees beleid. Dit hoofdstuk beschrijft de belangrijkste beleidsontwikkelingen die daarvoor relevant zijn.

5.1 Nieuwe koers voor de Europese programmering

Met de voorstellen voor de Europese meerjarenbegroting 2028–2034 heeft de Europese Commissie ook een nieuwe koers uitgezet voor het cohesiebeleid. EFRO en het Cohesiefonds worden in het voorstel onderdeel van een bredere structuur rond National and Regional Partnership Plans (NRP-plannen). De inzet wordt meer geïntegreerd en sterker gekoppeld aan resultaten. Het betreft in augustus 2026 nog voorstellen die de Europese wetgevingsprocedure doorlopen. Voor Zeeland zijn vooral de volgende uitgangspunten relevant:

- investeringen worden onderbouwd vanuit concrete regionale uitdagingen en behoeften;
- maatregelen worden in samenhang geprogrammeerd;
- regionale en lokale partners worden betrokken;
- er is aandacht voor territoriale en grensoverschrijdende samenwerking;
- de programmering wordt gekoppeld aan resultaten, mijlpalen en streefwaarden.

Vooral de aandacht voor grensoverschrijdende samenwerking biedt Zeeland kansen. Met North Sea Port, de Vlaams-Nederlandse Kanaalzone en de sterke verbindingen met Vlaanderen beschikt Zeeland al over een economische structuur die over landsgrenzen heen functioneert.

De analyse in hoofdstuk 2 tot en met 4 levert hiervoor al belangrijke bouwstenen: de economische uitgangspositie, transitieopgaven en economische en innovatie-ecosystemen.

EFRO binnen de nieuwe programmering
De voorgestelde EFRO-verordening (COM(2025)552) positioneert EFRO binnen het bredere NRP-kader. De specifieke doelstellingen uit de voorgestelde NRP-verordening bieden onder meer ruimte voor innovatie, geavanceerde technologie, concurrentiekracht en de groene en digitale transitie. Welke onderdelen uiteindelijk via het Nederlandse EFRO-deel worden geprogrammeerd, wordt nationaal nader bepaald.

5.2 Nationaal beleid: focus op verdienvermogen en technologie

Het Nederlandse economische en innovatiebeleid kiest nadrukkelijker voor focus. In het nationale industriebeleid zijn zes strategische markten geïdentificeerd: halfgeleiders, biotechnologie, defensiegerelateerde toepassingen, digitale diensten en AI, machinebouw en innovatieve chemie. In paragraaf 2.3 is geanalyseerd hoe Zeeland zich tot deze markten verhoudt. Vooral defensiegerelateerde toepassingen, innovatieve chemie en machinebouw hebben een herkenbare Zeeuwse basis. Voor PRINS is relevant hoe deze bestaande posities verder kunnen worden versterkt en verbonden met nationale waardeketens.

Ook de Nationale Technologiestrategie is relevant. Voor Zeeland ligt de meerwaarde niet noodzakelijk in het zelfstandig ontwikkelen van sleuteltechnologieën, maar juist in de toepassing ervan binnen bestaande ecosystemen**.** Denk aan AI en robotisering in industrie en zorg, groene chemische technologie en nieuwe toepassingen binnen maritiem en biobased. Dit ondersteunt een strategie die voortbouwt op bestaande Zeeuwse economische en kennisposities.

5.3 Arbeidsproductiviteit als dwarsdoorsnijdende opgave

Arbeidsproductiviteit krijgt een steeds belangrijkere plaats in het nationale beleid. Door vergrijzing kan economische groei steeds minder worden gerealiseerd door meer gewerkte uren. Innovatie, vaardigheden en een wendbare arbeidsmarkt moeten daarom bijdragen aan meer economische waarde per gewerkt uur.

Voor Zeeland is dit extra relevant door de zeer krappe arbeidsmarkt en de op termijn afnemende potentiële beroepsbevolking. Innovatie moet daarom niet alleen leiden tot nieuwe producten en bedrijvigheid, maar ook tot toepassing van digitalisering, automatisering, robotisering, AI en procesinnovatie in bestaande bedrijven. Arbeidsproductiviteit is daarmee geen afzonderlijk ecosysteem, maar een dwarsdoorsnijdende opgave binnen vrijwel alle Zeeuwse ecosystemen.

5.4 De bijdrage van Zeeland aan de Nederlandse economie

De nationale betekenis van Zeeland wordt niet alleen bepaald door de omvang van sectoren, maar ook door de specifieke functies die Zeeuwse ecosystemen vervullen binnen nationale en internationale waardeketens. Zeeland beschikt over economische activiteiten, infrastructuur en kennisposities waarvan de betekenis de regio overstijgt.

Deze positie sluit aan bij de ambitie uit Zeeland 2050 om Zeeland verder te ontwikkelen als krachtbron voor Nederland: op het gebied van energie en industrie, voedsel, maritieme veiligheid en kennis over leven met water. De economische analyse laat zien dat voor deze positionering op verschillende terreinen al een concrete economische en kennisbasis aanwezig is.

Industrie, energie en circulariteit hebben een duidelijke nationale betekenis. Het industriecluster rond North Sea Port is onderdeel van internationale waardeketens rond chemie, energie en grondstoffen. Zeeland is bovendien relatief sterk vertegenwoordigd in innovatieve chemie en heeft een belangrijke positie in het energiesysteem door de combinatie van kernenergie, aanlanding van wind op zee, waterstof, energie-infrastructuur en mogelijkheden voor opslag en conversie. Daarmee kan Zeeland bijdragen aan verdienvermogen, energiezekerheid en de verduurzaming en weerbaarheid van de industrie.

Ook de **maritieme economie** heeft een duidelijke nationale functie. Damen Naval en gespecialiseerde toeleveranciers verbinden Zeeland met waardeketens rond defensiegerelateerde toepassingen, machinebouw en maritieme veiligheid, juist markten waarin Zeeland relatief sterk is vertegenwoordigd.

Bij **water, klimaat en deltatechnologie** ligt de nationale betekenis vooral in de combinatie van kennis en toepassingsmogelijkheden. De Zuidwestelijke Delta biedt een praktijkomgeving voor het ontwikkelen en demonstreren van oplossingen voor waterveiligheid, zoetwater en klimaatadaptatie die ook elders toepasbaar zijn.

Binnen **voedsel, landbouw en de biobased economie** liggen verbindingen met biotechnologie, voedselzekerheid en het hoogwaardiger benutten van biologische grondstoffen en reststromen. De Zeeuwse kracht ligt vooral in het verbinden van bestaande productie- en grondstofstromen met nieuwe kennis, technologie en verdienmodellen.

Voor **zorginnovatie en vrijetijdseconomie** zit de aansluiting hem vooral in technologie-adoptie en productiviteitsgroei. De combinatie van vergrijzing en arbeidsmarktkrapte maakt Zeeland een relevante praktijkomgeving voor arbeidsbesparende technologie, digitalisering en AI.

Over de ecosystemen heen draagt Zeeland daarmee op verschillende manieren bij aan de Nederlandse economie: via strategische productie en waardeketens, technologieontwikkeling en -toepassing, test- en

demonstratieomgevingen, productiviteitsgroei en grensoverschrijdende verbindingen. De meest directe aansluiting op het nationale industriebeleid ligt bij innovatieve chemie, defensiegerelateerde toepassingen en machinebouw. Daarnaast heeft Zeeland onderscheidende mogelijkheden rond water- en deltatechnologie, biobased innovatie en arbeidsbesparende technologie.

Richting 2028–2034 ligt de kans vooral in het verder uitbouwen en verbinden van deze posities. Daarmee kan Zeeland vanuit zijn eigen economische kracht niet alleen het regionale verdienvermogen versterken, maar ook een grotere bijdrage leveren aan nationale opgaven rond energie, voedsel, water, veiligheid en productiviteit.

6 Advies over stakeholderconsultatie

De voorliggende analyse geeft een eerste onderbouwd beeld van de economische sterktes, transitieopgaven en innovatie- en ontwikkelkansen van Zeeland. De consultatie kan worden benut om dit beeld bij bedrijven, kennisinstellingen en andere betrokken partijen te toetsen en te vertalen naar de verdere uitwerking van de PRINS. We adviseren de consultatie concreet te richten op drie doelen:

1. **Toetsen van de analyse**
   Herkennen stakeholders de beschreven ecosystemen, transitieopgaven en innovatie- en ontwikkelkansen? Welke ontwikkelingen of kansen ontbreken nog?
2. **Verdiepen van innovatie- en investeringsbehoeften**
   Waar lopen bedrijven en kennisinstellingen tegenaan bij ontwikkeling, toepassing en opschaling van innovaties? Welke kennis, faciliteiten, samenwerking, financiering of andere randvoorwaarden zijn nodig?
3. **Zicht krijgen op uitvoerings- en projectpotentieel**
   Rond welke opgaven bestaan al concrete initiatieven, projecten of samenwerkingsverbanden? Waar liggen mogelijkheden om bestaande ecosystemen en waardeketens verder te versterken en welke rol kan publieke ondersteuning daarbij spelen?

Voorgestelde aanpak
Wij adviseren een combinatie van een brede consultatie en gerichte verdieping per ecosysteem. De analyse uit deze notitie kan daarbij als vertrekpunt worden voorgelegd, zodat gesprekken niet beginnen met een blanco vel. Per ecosysteem kunnen de belangrijkste conclusies en innovatie- en ontwikkelkansen worden getoetst bij een gerichte groep bedrijven, kennisinstellingen en netwerkorganisaties.

Over de ecosystemen heen verdient daarnaast aandacht voor een aantal dwarsdoorsnijdende onderwerpen, zoals arbeidsproductiviteit, digitalisering en AI, samenwerking met andere regio's en (grensoverstijgende) waardeketens, en de aansluiting tussen innovatiebehoeften en beschikbare financieringsinstrumenten.

bureau buiten

economie & omgeving

Wittevrouwensingel 100
3514 AM Utrecht

+31 (0) 30 2318945
info@bureaubuiten.nl

www.bureaubuiten.nl